

Κεφάλαιο 3

Από τη λέξη στη φράση: φραστική δομή

Σύνοψη

Στο κεφάλαιο αυτό εξετάζουμε την παραγωγή της φραστικής δομής. Έχοντας αναγνωρίσει ότι μια φράση αποτελείται από συστατικά, τα οποία καθορίζονται με βάση τις συντακτικές κατηγορίες, ξεκινάμε με τους κανόνες που περιγράφουν τη φραστική δομή. Στη συνέχεια, επεξεργαζόμαστε τους κανόνες αυτούς, έτσι ώστε να είναι αρκετά γενικευτικοί (για να καλύπτουν όλες τις δυνατές γραμματικές προτάσεις μιας φυσικής γλώσσας), αλλά και περιοριστικοί (ώστε να παράγουν μόνο γραμματικές δομές). Το γενικευτικό σχήμα στο οποίο καταλήγουμε είναι αφηρημένο, με την έννοια ότι χρησιμοποιεί μια μεταβλητή X . Το X λειτουργεί ως κεφαλή και προβάλλει τα χαρακτηριστικά του σε επίπεδο φράσης ($X\Phi$). Η κεφαλή μπορεί να περιλαμβάνει ένα συμπλήρωμα ή και έναν χαρακτηριστή, προκειμένου να σχηματίσει φράση. Η παρουσία του χαρακτηριστή επιβάλλει την προβολή του X σε ένα ενδιάμεσο επίπεδο (X'). Επιπλέον, η επαναγραφή της φράσης επιτρέπει την προσάρτηση και άλλων προσδιοριστικών φράσεων. Στο πλαίσιο αυτού του σχήματος, η πρόταση αναλύεται ως φράση της Κλίσης ($K\Phi$) και στην εκτεταμένη μορφή της ως φράση του $\Sigma\Delta$ ($\Sigma\Delta\Phi$). Έχοντας γενικεύσει το σχήμα αυτό στις λεξικές και γραμματικές κατηγορίες, καθορίζουμε τη Συγχώνευση ως τη βασική πρωτογενή διαδικασία που παράγει τη φραστική δομή. Η Συγχώνευση είναι μια διμερής διαδικασία, η οποία παίρνει δύο λεξικά στοιχεία ή δύο συντακτικά αντικείμενα και φτιάχνει ένα νέο συντακτικό αντικείμενο, που θα πάρει την ονομασία του («ταμπέλα») από το ένα από τα δύο στοιχεία. Μέσα από αυτή τη διαδικασία, ο ορισμός της ελάχιστης (κεφαλή) και μέγιστης (φράση) προβολής είναι σχετικός. Η δομική έννοια του συμπληρώματος προκύπτει από την πρώτη συγχώνευση του X με κάτι άλλο, ενώ αυτή του χαρακτηριστή προκύπτει από τη δεύτερη συγχώνευση του X με κάτι άλλο.

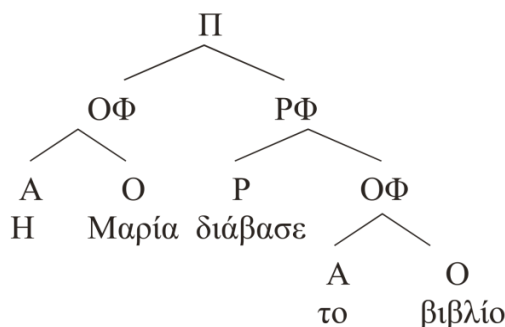
Προαπαιτούμενη γνώση

Είναι απαραίτητη η αναφορά στα εισαγωγικά Κεφάλαια 1 και 2 και στις βιβλιογραφικές αναφορές στον «Οδηγό περαιτέρω μελέτης» του Κεφαλαίου 2. Χρήσιμη είναι, επίσης, και η αναφορά στο λεξικό γλωσσολογικών όρων του Κρύσταλ (2003).

3.1. Οι κανόνες φραστικής δομής

Στα δύο προηγούμενα κεφάλαια είδαμε ότι η πρόταση αποτελείται από συστατικά, τα οποία αναγνωρίζονται ως φράσεις. Οι φράσεις μπορεί να αποτελούνται από μία λέξη μόνο ή και από άλλες φράσεις. Η ιεραρχική διάταξη με την οποία συγκροτούνται τα συστατικά δίνεται με τη μορφή της δένδρικής αναπαράστασης (δενδροδιάγραμμα). Με τον τρόπο αυτό μπορούμε να κωδικοποιήσουμε τις δομικές σχέσεις των συστατικών μεταξύ τους, είτε στην οριζόντια διάταξη (η έννοια της *κυριαρχίας*) είτε στην κάθετη διάταξη (η έννοια της *προήγησης*). Ένας άλλος τρόπος απεικόνισης είναι να χρησιμοποιήσουμε αγκύλες. Ας δούμε και πάλι μια απλή πρόταση όπως αυτή στο (1):

1. Η Μαρία διάβασε το βιβλίο.
[_Π [_{ΟΦ} [_Α η] [_Ο Μαρία]] [_{ΡΦ} [_Ρ διάβασε] [_{ΟΦ} [_Α το] [_Ο βιβλίο]]]]

Εικόνα 3.1 Δενδρική αναπαράσταση 1.

Στο παράδειγμα αυτό έχουμε δώσει και τις δύο αναπαραστάσεις, δηλαδή με αγκύλες και δενδροδιάγραμμα.

Η παραγωγή της πρότασης αυτής με τη συγκεκριμένη δομή μας δείχνει ότι έχουμε ακολουθήσει κάποιους κανόνες. Πιο συγκεκριμένα, ένας κανόνας μάς λέει ότι η Πρόταση (Π) αποτελείται από την ΟΦ και τη ΡΦ, ένας άλλος μας λέει ότι η ΟΦ αποτελείται από το Άρθρο (Α) και το Ουσιαστικό (Ο) και ένας άλλος ότι η ΡΦ αποτελείται από το Ρήμα (Ρ) και από μια ΟΦ (για την οποία έχουμε ήδη τον κανόνα). Οι κανόνες αυτοί μπορούν να εκφραστούν όπως παρακάτω:

2. α. $\Pi \rightarrow \text{ΡΦ ΟΦ}$
- β. $\text{ΟΦ} \rightarrow \text{Α Ο}$
- γ. $\text{ΡΦ} \rightarrow \text{Ρ ΟΦ}$

Οι κανόνες στο (2) ονομάζονται *κανόνες φραστικής δομής*. Οι συγκεκριμένοι κανόνες καλύπτουν όλες εκείνες τις προτάσεις που έχουν τη δομή της πρότασης (1). Οι κανόνες αυτοί περιγράφουν τη δομή της πρότασης και των επιμέρους φράσεων και από αυτή την άποψη είναι *δομικοί* (structural) και όχι *λεξικοί* (lexical) κανόνες. (Θα δούμε στη συνέχεια ότι οι κανόνες αυτοί έχουν μια πιο αφηρημένη έκφραση και ότι βασίζονται στα χαρακτηριστικά των λεξικών λημμάτων, ελαχιστοποιώντας την ανάγκη για λεπτομερείς λεξικούς κανόνες.)

Αν έχουμε πιο σύνθετες προτάσεις, όπως αυτές στο (3), θα πρέπει οι κανόνες μας να τροποποιηθούν ή να εμπλουτιστούν. Ας δούμε τα συγκεκριμένα παραδείγματα:

3. α. Ο Κώστας τρέχει.
- β. Η Μαρία έδωσε ένα βιβλίο στον Γιάννη.
- γ. Ο Κώστας συνάντησε τη Μαρία στη βιβλιοθήκη.
- δ. Οι φοιτητές νομίζουν ότι το μάθημα είναι δύσκολο.

Για να μπορούμε να δώσουμε την αναπαράσταση των προτάσεων αυτών και να περιγράψουμε τους κανόνες που έχουμε ακολουθήσει, θα πρέπει πρώτα να δείξουμε ότι αναγνωρίζουμε τα συστατικά από τα οποία αποτελούνται. Μπορούμε, επομένως, να ακολουθήσουμε κάποια από τα διαγνωστικά κριτήρια που αναφέραμε στο Κεφάλαιο 2, προκειμένου να διακρίνουμε τα συστατικά κάθε πρότασης.

Η πρόταση (3α) αποτελείται από μια ΟΦ (*ο Κώστας*) και ένα ρήμα, το οποίο σε αυτή την περίπτωση σχηματίζει από μόνο του μια φράση. Εδώ δηλαδή απουσιάζει το αντικείμενο. Αν αποτελεί φράση και κατά συνέπεια ένα συστατικό, τότε μπορούμε να το συνδέσουμε με μια άλλη όμοια ΡΦ (το κριτήριο της σύζευξης), όπως στο (4α). Όσον αφορά την ΟΦ, μπορούμε να δείξουμε ότι λειτουργεί ως συστατικό, αν, για παράδειγμα, χρησιμοποιήσουμε το κριτήριο της υποκαταστασιμότητας, όπως στο (4β):

4. α. Ο Γιάννης *τρέχει και παίζει ποδόσφαιρο*.
- β. Ο Γιάννης *τρέχει* – Αυτός *τρέχει*.

Τα παραδείγματα αυτά μας δείχνουν ότι το Ρ σχηματίζει μια φράση (ΡΦ) και αποτελεί συστατικό, αφού μπορεί να συνδεθεί με μια όμοια φράση, καθώς και ότι η ΟΦ επίσης αποτελεί ένα συστατικό. Στο παράδειγμα αυτό χρησιμοποιήσαμε ενδεικτικά ένα κριτήριο μόνο για κάθε συστατικό. Καθώς εδώ απουσιάζει η ΟΦ μέσα

στη ΡΦ, δεδομένου ότι το ρήμα μας είναι αμετάβατο, θα πρέπει να τροποποιήσουμε τον κανόνα για τη ΡΦ στο (2γ). Αυτό μπορούμε να το κάνουμε βάζοντας την ΟΦ σε παρένθεση, δηλώνοντας έτσι ότι το Ρ στη ΡΦ μπορεί να ακολουθείται από μια ΟΦ ή όχι (προφανώς ανάλογα με το είδος του ρήματος), δηλαδή:

5. $ΡΦ \rightarrow Ρ (ΟΦ)$

Ο τροποποιημένος κανόνας στο (5) καλύπτει τα αμετάβατα και τα μεταβατικά ρήματα που έχουν μια ΟΦ για αντικείμενο.

Περνάμε στη συνέχεια στις προτάσεις (3β) και (3γ). Αυτό που παρατηρούμε είναι ότι το ρήμα ακολουθείται και στις δύο περιπτώσεις από μια ΟΦ και μια προθετική φράση (ΠρΦ). Άρα, χρειαζόμαστε οπωσδήποτε έναν νέο κανόνα που να μας λέει ότι η ΠρΦ αποτελείται από μια Πρόθεση (Πρ) και μια ΟΦ. Αν η ΠρΦ είναι μέρος της ΡΦ, τότε θα πρέπει να τροποποιήσουμε και πάλι τον κανόνα για τη ΡΦ. Ας δούμε πρώτα αν η ΠρΦ είναι μέρος της ΡΦ ή όχι, αν αποτελούν δηλαδή από κοινού με το Ρ και την ΟΦ ένα συστατικό. Ας ξεκινήσουμε με την πρόταση (3β). Το ρήμα *έδωσε* είναι δίπτωτο, έχει δηλαδή δύο αντικείμενα, ένα άμεσο (*ένα βιβλίο*) και ένα έμμεσο (*στον Γιάννη*). Αν χρησιμοποιήσουμε το κριτήριο της υποκαταστασιμότητας, βλέπουμε ότι πράγματι μπορούμε να υποκαταστήσουμε ολόκληρη την ακολουθία *έδωσε ένα βιβλίο στον Γιάννη*, όπως στο (6α). Αυτό επιβεβαιώνεται και με το κριτήριο της σύζευξης στο (6β):

6. α. Η Μαρία *έδωσε ένα βιβλίο στον Γιάννη* και η Κατερίνα *έκανε το ίδιο* (δηλαδή, *έδωσε ένα βιβλίο στον Γιάννη*).
- β. Η Μαρία *έδωσε ένα βιβλίο στον Γιάννη* και *πήρε 20 ευρώ*.
- γ. *Η Μαρία *έδωσε ένα βιβλίο*.
- δ. *Η Μαρία *έδωσε στον Γιάννη*.

Τα παραδείγματα στο (6γ) και (6δ) μας δείχνουν ότι, αν απουσιάζει η ΠρΦ ή η ΟΦ, το αποτέλεσμα είναι αντιγραμματικό. Κατά συνέπεια, ο κανόνας στο (5) τροποποιείται έτσι ώστε να μπορεί να περιλαμβάνει και την ΠρΦ:

7. $ΡΦ \rightarrow Ρ (ΟΦ) (ΠρΦ)$

Ο κανόνας αυτός καλύπτει πολλές διαφορετικές περιπτώσεις, όπως τα αμετάβατα ρήματα, τα μεταβατικά (με ένα αντικείμενο είτε ως ΟΦ είτε εμπρόθετο) και τα δίπτωτα (με δύο αντικείμενα).

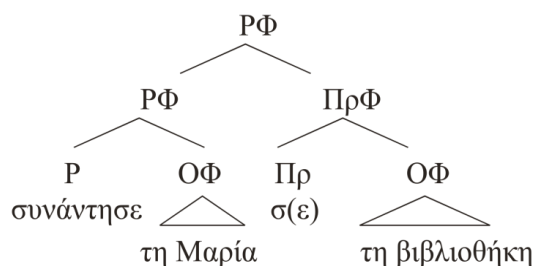
Ας δούμε στη συνέχεια αν ο κανόνας αυτός λειτουργεί με τον ίδιο τρόπο και για την πρόταση στο (3γ). Η βασική διαφορά που έχουμε εδώ είναι ότι το ρήμα *συνάντησε* έχει μόνο ένα αντικείμενο, την ΟΦ *τη Μαρία* και, επομένως, δεν είναι δίπτωτο. Η ΠρΦ *στη βιβλιοθήκη* προσδιορίζει τον τόπο της συνάντησης και δεν επηρεάζει τη θέση της Μαρίας, σε αντίθεση με την ΠρΦ *στον Γιάννη* στο (3β), όπου η ΠρΦ σχετίζεται με τη θέση του άμεσου αντικειμένου (δηλαδή, το βιβλίο αλλάζει κτήτορα, αφού καταλήγει στον Γιάννη). Αν η ΠρΦ *στη βιβλιοθήκη* στο (3γ) έχει προσδιοριστικό ρόλο, αυτό σημαίνει ότι μπορεί να λειτουργεί ως ένα συστατικό εν μέρει ανεξάρτητο από τη ΡΦ. Αυτό το διαπιστώνουμε, αν εφαρμόσουμε και πάλι τα δύο παραπάνω διαγνωστικά κριτήρια:

8. α. Ο Κώστας *συνάντησε τη Μαρία στη βιβλιοθήκη* και η Κατερίνα *έκανε το ίδιο* (δηλαδή, *συνάντησε τη Μαρία στη βιβλιοθήκη*).
- β. Ο Κώστας *συνάντησε τη Μαρία στη βιβλιοθήκη* και η Κατερίνα *έκανε το ίδιο* στην καφετέρια (δηλαδή, *συνάντησε τη Μαρία*).
- γ. Ο Κώστας *συνάντησε τη Μαρία στη βιβλιοθήκη* και *πήρε 20 ευρώ*.
- δ. Ο Κώστας *συνάντησε τη Μαρία*.
- ε. *Ο Κώστας *συνάντησε στη βιβλιοθήκη*.

Τι ακριβώς μας δείχνουν οι παραπάνω προτάσεις; Ξεκινώντας από το τέλος, παρατηρούμε ότι η αντίθεση ανάμεσα στο (8δ) και (8ε) μας δείχνει ότι, ενώ μπορούμε να παραλείψουμε σε αυτή την περίπτωση την ΠρΦ, δεν μπορούμε να παραλείψουμε την ΟΦ, αφού οδηγούμαστε σε αντιγραμματικό αποτέλεσμα. Επομένως, η ΟΦ *τη Μαρία* αποτελεί υποχρεωτικό συστατικό της ΡΦ. Το παράδειγμα στο (8γ), από την άλλη, μας δείχνει ότι με κάποιον τρόπο η ΠρΦ είναι μέρος της ΡΦ αφού μπορούμε να συνδέσουμε δύο ΡΦ. Το ίδιο μας δείχνει και το παράδειγμα στο (8α). Ταυτόχρονα, το ίδιο κριτήριο, της υποκαταστασιμότητας, στο (8β) μας λέει ότι

μπορούμε να υποκαταστήσουμε μόνο την ακολουθία Ρ-ΟΦ (*συνάντησε τη Μαρία*) και το αποτέλεσμα παραμένει γραμματικό. Πώς ακριβώς λοιπόν διαφοροποιούνται δομικά οι προτάσεις στο (3β) και (3γ) που, ενώ φαίνονται ίδιες, έχουν διαφορετική συμπεριφορά όσον αφορά τον ρόλο της ΠρΦ;

Τα παραδείγματα στο (8) μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η ΠρΦ είναι ένας προσδιορισμός, ο οποίος μπορεί και να παραλείπεται. Επομένως, είναι και δεν είναι μέρος της ΡΦ. Πιο συγκεκριμένα, προσδιορίζει ολόκληρη τη ΡΦ, ενώ ταυτόχρονα μπορεί και να διαφοροποιηθεί από τη ΡΦ. Για να λύσουμε αυτό το πρόβλημα, θεωρούμε ότι η ΠρΦ *προσαρτάται* (adjoins) στη ΡΦ. Τι ακριβώς σημαίνει αυτό; Σημαίνει ότι με κάποιον τρόπο η ΠρΦ αποτελεί ένα επιπλέον συστατικό το οποίο φιλοξενείται από τον κόμβο ΡΦ. Θεωρούμε ότι η προσάρτηση περιλαμβάνει τη δημιουργία μιας μεγαλύτερης ΡΦ, όπου ο αρχικός κόμβος επαναγράφεται. Η κατηγορία της ΡΦ σε αυτή την περίπτωση απαρτίζεται από δύο *τεμάχια* (segments), με αποτέλεσμα το *προσάρτημα* (adjunct), δηλαδή η ΠρΦ σε αυτή την περίπτωση, να μην επηρεάζει τον αρχικό κόμβο, ο οποίος παραμένει ΡΦ. Η δομή που έχουμε δίνεται στο παρακάτω δενδροδιάγραμμα:

Εικόνα 3.2 Δενδρική αναπαράσταση 2 με προσάρτημα.

Η δομή αυτή μας επιτρέπει να διαφοροποιήσουμε το προσάρτημα (την ΠρΦ), που είναι αδελφός κόμβος με τη ΡΦ και κυριαρχείται άμεσα από την κατηγορία ΡΦ, από το *συμπλήρωμα* (complement), που είναι ο αδελφός κόμβος με το Ρ (και κυριαρχείται άμεσα από τη ΡΦ). Με αυτή τη δομή εκφράζουμε επίσης την πληροφορία ότι, ενώ το συμπλήρωμα επιλέγεται από το Ρ, το προσάρτημα όχι και γι' αυτό μπορεί και να παραλείπεται ή να μην περιορίζεται σε ένα μόνο.

Με βάση τα παραπάνω, λοιπόν, προσθέτουμε έναν ακόμη κανόνα για τη ΡΦ:

9. $ΡΦ \rightarrow ΡΦ \text{ ΠρΦ}$

Σε αντίθεση με τον τροποποιημένο κανόνα στο (7), όπου έχουμε το Ρήμα και τα πιθανά του συμπληρώματα, στο (9) έχουμε ολόκληρη τη ΡΦ και τους πιθανούς προσδιορισμούς της. Ο κανόνας στο (9) μας επιτρέπει να προσθέσουμε και άλλους προσδιορισμούς, επαναγράφοντας κάθε φορά τον αρχικό μας κόμβο. Επομένως, μπορούμε να έχουμε, εκτός από την ΠρΦ που προσδιορίζει τον τόπο της συνάντησης, και άλλη μια φράση που να προσδιορίζει τον χρόνο ή τον τρόπο της συνάντησης, όπως *Ο Κώστας συνάντησε τη Μαρία στη βιβλιοθήκη μετά τον καφέ* (χρονικός προσδιορισμός) ή *Ο Κώστας συνάντησε τη Μαρία στη βιβλιοθήκη με ανυπομονησία* (τροπικός προσδιορισμός). Στη θέση της ΠρΦ θα μπορούσαμε επίσης να έχουμε κάποιο επίρρημα (ΕπιρΦ), όπως *Ο Κώστας συνάντησε την Μαρία εκεί/χθες/ανυπόμονα*. Άρα, όχι μόνο οι εμπρόθετοι αλλά και οι επιρρηματικοί προσδιορισμοί (ως ΕπιρΦ) προσαρτώνται στον κόμβο που προσδιορίζουν.

Ας δούμε και την τελευταία πρόταση στο (3δ). Εδώ παρατηρούμε ότι έχουμε δύο προτάσεις, μία κύρια, που είναι ολόκληρη η πρόταση, δηλαδή *οι φοιτητές νομίζουν ότι το μάθημα είναι δύσκολο*, και μία δευτερεύουσα (ονοματική), η οποία εξαρτάται από το ρήμα *νομίζουν* και εισάγεται με τον Συμπληρωματικό Δείκτη (ΣΔ) *ότι*, δηλαδή *ότι το μάθημα είναι δύσκολο*, όπως δείχνουν οι αγκύλες στο (11α). Η δευτερεύουσα πρόταση αποτελεί ένα συστατικό με το Ρ και σχηματίζουν από κοινού μια ΡΦ. Και πάλι αυτό γίνεται σαφές, αν χρησιμοποιήσουμε τα σχετικά διαγνωστικά κριτήρια, όπως αυτό της υποκαταστασιμότητας ή της σύζευξης:

10. α. [Οι φοιτητές νομίζουν [ότι το μάθημα είναι δύσκολο]].

β. Οι φοιτητές νομίζουν ότι το μάθημα είναι δύσκολο και οι καθηγητές τους το ίδιο (δηλαδή, νομίζουν ότι το μάθημα είναι δύσκολο)

γ. Οι φοιτητές νομίζουν ότι το μάθημα είναι δύσκολο και ανησυχούν.

Και τα δύο κριτήρια στο (10β) και (10γ), λοιπόν, επιβεβαιώνουν ότι η ΡΦ περιέχει το ρήμα *νομίζουν* και τη δευτερεύουσα πρόταση. Καθώς η δευτερεύουσα πρόταση είναι μια επαυξημένη μορφή της απλής πρότασης *το μάθημα είναι δύσκολο*, χρειαζόμαστε έναν κανόνα που θα μας δίνει ένα συστατικό που αποτελείται από το ΣΔ και την πρόταση (Π). Ας ονομάσουμε την επαυξημένη πρόταση Π' (Π-τόνος). Ο νέος κανόνας προβλέπει αυτή τη δομή και έχει τη μορφή του (11α). Εφόσον το Ρ μπορεί να ακολουθείται από μια Π', εισάγουμε έναν ακόμη κανόνα για τη ΡΦ, όπως στο (11β):

11. α. $\Pi' \rightarrow \Sigma\Delta \Pi$

β. $R\Phi \rightarrow R \Pi'$

Ας δούμε στη συνέχεια τη δομή της δευτερεύουσας πρότασης (Π) χωρίς τον ΣΔ, δηλαδή *το μάθημα είναι δύσκολο*. Η πρόταση αυτή αποτελείται από μια ΟΦ, *το μάθημα*, και μια ΡΦ, *είναι δύσκολο*. Η ΡΦ αποτελείται από το συνδετικό ρήμα *είναι* και το επίθετο *δύσκολο*, το οποίο αποδίδει τη συγκεκριμένη ιδιότητα στο μάθημα (το υποκείμενο της πρότασης) και λειτουργεί ως κατηγορούμενο με τους όρους της παραδοσιακής γραμματικής. Το επίθετο *δύσκολο* σε αυτό το παράδειγμα φτιάχνει από μόνο του μια φράση (ΕπιθΦ). Η φράση αυτή θα μπορούσε να περιλαμβάνει και άλλα συστατικά, όπως, για παράδειγμα έναν επιρρηματικό προσδιορισμό, *πολύ δύσκολο*, ή ένα αντικείμενο (συμπλήρωμα) του επιθέτου, όπως *δύσκολο για αυτούς*. Εφόσον εδώ έχουμε μόνο το επίθετο, ο κανόνας μας για την ΕπιθΦ διαμορφώνεται όπως στο (12α), ενώ εισάγουμε έναν ακόμη κανόνα για τη ΡΦ, ο οποίος εφαρμόζεται στις περιπτώσεις που έχουμε συνδετικό ρήμα και ένα επίθετο ως κατηγορούμενο, όπως στο (12β):

12. α. $\text{Επιθ}\Phi \rightarrow \text{Επι}\theta$

β. $R\Phi \rightarrow R \text{Επι}\theta\Phi$

Οι αρχικοί κανόνες φραστικής δομής που είχαμε στο (2), αφού λάβαμε υπόψη μας τις διαφορετικές προτάσεις στο (3), διαμορφώνονται τώρα όπως παρακάτω:

13. α. $\Pi \rightarrow R\Phi \text{Ο}\Phi$

β. $\text{Ο}\Phi \rightarrow A \text{Ο}$

γ. $R\Phi \rightarrow R (\text{Ο}\Phi) (\text{Πρ}\Phi)$

δ. $R\Phi \rightarrow R \Pi'$

ε. $R\Phi \rightarrow R \text{Επι}\theta\Phi$

στ. $\text{Πρ}\Phi \rightarrow \text{Πρ} \text{Ο}\Phi$

ζ. $\Pi' \rightarrow \Sigma\Delta \Pi$

η. $R\Phi \rightarrow R\Phi \text{Πρ}\Phi$

Με βάση το (13), έχουμε τέσσερις κανόνες που αφορούν τη ΡΦ, από τους οποίους ο ένας (στο 13η) είναι κανόνας επαναγραφής. Οι κανόνες αυτοί είναι πολύ περιγραφικοί, αφού μας δίνουν σχεδόν με κάθε λεπτομέρεια τι μπορεί να περιλαμβάνει κάθε φράση, τουλάχιστον για τις προτάσεις που έχουμε εξετάσει. Από την άλλη, καταλαβαίνουμε ότι οι κανόνες αυτοί μάλλον δεν καλύπτουν όλες τις δυνατές γραμματικές προτάσεις της νέας ελληνικής. Για παράδειγμα, αν τροποποιήσουμε ελάχιστα την τελευταία πρόταση που είχαμε προσθέτοντας μια ακόμη φράση, όπως *Οι φοιτητές της γλωσσολογίας νομίζουν ότι το μάθημα είναι δύσκολο*, θα χρειαζούσαμε έναν ακόμη κανόνα για την ΟΦ που να μπορεί να περιλαμβάνει μια άλλη ΟΦ:

14. α. *Οι φοιτητές της γλωσσολογίας.*

β. $\text{Ο}\Phi \rightarrow A \text{Ο} (\text{Ο}\Phi)$

Όπως θα δούμε στην αμέσως επόμενη ενότητα, οι κανόνες που έχουμε διατυπώσει μας βοηθούν από μια άποψη να καταλάβουμε πώς λειτουργεί η γραμματική, από την άλλη όμως δεν είναι ούτε αρκετά γενικευτικοί αλλά ούτε και αρκετά περιοριστικοί. Προφανώς, οι κανόνες μας θα πρέπει να είναι *γενικευτικοί*,

έτσι ώστε να καλύπτουν όλες τις δυνατές γραμματικές προτάσεις/φράσεις μιας γλώσσας, και *περιοριστικοί*, ώστε να παράγουν μόνο τις γραμματικές προτάσεις/φράσεις και να αποκλείουν τις αντιγραμματικές.

3.2. Από τους κανόνες φραστικής δομής σε ένα σύστημα αρχών

Αν παρατηρήσουμε λίγο πιο προσεκτικά τους κανόνες φραστικής δομής στο (13), θα δούμε ότι έχουν τα εξής δύο βασικά χαρακτηριστικά. Πρώτον, παίρνουν κάτι, για παράδειγμα μια κατηγορία, και μας δίνουν κάτι άλλο, όπως μια φράση. Έτσι, η κατηγορία *O* θα μας δώσει μια *OΦ*, είτε από μόνη της είτε σε συνδυασμό με κάτι άλλο, η κατηγορία *P* θα μας δώσει μια *PΦ*, πάλι είτε από μόνη της είτε σε συνδυασμό με κάτι άλλο, κ.τ.λ. Δεύτερον, στις περιπτώσεις που στο αριστερό μέρος του βέλους έχουμε μια φράση, θα βρούμε και την αντίστοιχη κατηγορία στο δεξί μέρος του βέλους. Από αυτό εξαιρούνται οι κανόνες για την πρόταση *Π* και *Π'*, στα (13α) και (13ζ) αντίστοιχα. Αν έχουμε *OΦ*, θα βρούμε την κατηγορία *O*, αν έχουμε *PΦ* θα βρούμε το *P*, αν έχουμε *ΠρΦ* θα βρούμε *Πρ* και, αν έχουμε *ΕπιθΦ*, θα βρούμε την κατηγορία *Επιθ*. Σε καθεμία από αυτές τις περιπτώσεις κάθε κατηγορία αποτελεί την *κεφαλή* (head) και η φράση την *προβολή* της (projection).

Αν λοιπόν η φράση είναι *ενδοκεντρική* (endocentric), δηλαδή το είδος της φράσης προκύπτει από την κεφαλή, τότε όλοι αυτοί οι κανόνες μας λένε το ίδιο πράγμα: κάθε συντακτική κατηγορία προβάλλει την αντίστοιχη φράση ή, πιο γενικευτικά, κάθε *X*, όπου $X = \{O, P, \text{Επιθ}, \text{Πρ}\}$, μας δίνει *XΦ*:

$$15. X\Phi \rightarrow X$$

Χρησιμοποιώντας μια *μεταβλητή* (variable), *X*, κωδικοποιούμε σε έναν μόνο κανόνα το βασικό περιεχόμενο της φραστικής δομής, αφού, ανάλογα με την τιμή που θα δώσουμε στο *X*, θα έχουμε και την αντίστοιχη φράση. Η δομή που προκύπτει με βάση τον κανόνα αυτό είναι η εξής:

$$\begin{array}{c} X\Phi \\ | \\ X \end{array}$$

Εικόνα 3.3 Δενδρική αναπαράσταση 3 με τη μεταβλητή *X*.

Τι έχουμε επιτύχει με αυτό; Το πέρασμα από ένα σύστημα κανόνων σε ένα σύστημα αρχών που είναι αρκετά γενικευτικό αλλά και περιοριστικό ταυτόχρονα. Είναι γενικευτικό, δεδομένου ότι ένας κανόνας καλύπτει πολλές περιπτώσεις (κατά προτίμηση, όπως θα δούμε στη συνέχεια, όλες τις συντακτικές κατηγορίες), αλλά και περιοριστικό, δεδομένου ότι το είδος της φράσης καθορίζεται από την κεφαλή. Αυτό σημαίνει ότι αποκλείονται περιπτώσεις όπου μια *PΦ* δεν έχει ρήμα, μια *OΦ* δεν έχει ουσιαστικό και ούτω καθεξής. Και οι δύο αυτές ιδιότητες απουσιάζουν από τους κανόνες στο (13), όπως είδαμε.

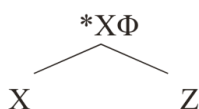
Από την άλλη, οι κανόνες φραστικής δομής μας δίνουν όλες τις πληροφορίες για το τι μπορεί να περιέχει μια φράση εκτός από την κεφαλή. Με βάση τα δεδομένα που έχουμε εξετάσει μέχρι στιγμής και εστιάζοντας στους κανόνες για τη *PΦ* προς το παρόν, βλέπουμε ότι η κεφαλή μπορεί να ακολουθείται από κάτι άλλο, το οποίο είναι συμπλήρωμα (λειτουργεί δηλαδή ως αντικείμενο) ή προσάρτημα. Αυτό που χρειάζεται ο γενικός κανόνας στο (15) είναι η προσθήκη μιας θέσης για το συμπλήρωμα, όπως στο (16α). Η δυνατότητα επαναγραφής μπορεί επίσης να προκύψει χωρίς ιδιαίτερο κόστος, εφόσον, όπως είδαμε, δεν αλλάζει η αρχική κατηγορία. Για περιγραφικούς λόγους όμως προσθέτουμε και τον αντίστοιχο κανόνα στο (16β):

$$\begin{array}{l} 16. \alpha. X\Phi \rightarrow X(Z\Phi) \\ \quad \beta. X\Phi \rightarrow X\Phi(Y\Phi) \end{array}$$

Όπως δείχνουν οι παραπάνω κανόνες, τόσο το συμπλήρωμα όσο και το προσάρτημα μπαίνουν σε παρενθέσεις. Αυτό σημαίνει ότι μπορούν να είναι παρόντα ή να απουσιάζουν. Η παρουσία του

συμπληρώματος εξαρτάται από το είδος της κεφαλής και τις επιλογές της. Όπως είδαμε, τα μεταβατικά ρήματα επιλέγουν ένα αντικείμενο και έτσι ενεργοποιούν τη θέση του συμπληρώματος. Από την άλλη, το προσάρτημα δεν επιλέγεται, άρα είναι προαιρετικό ανεξάρτητα από το είδος της κεφαλής που καθορίζει τη φράση.

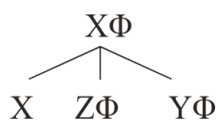
Παρατηρούμε επίσης ότι τόσο το συμπλήρωμα όσο και το προσάρτημα δηλώνονται ως Φράσεις (ΖΦ, ΥΦ). Και εδώ τα Υ και Ζ είναι μεταβλητές. Επιλέγουμε διαφορετικό γράμμα για να τα διαφοροποιήσουμε από την κεφαλή. Είναι όμως υποχρεωτικό να είναι φράσεις; Η απάντηση είναι ναι. Ας πούμε ότι το συμπλήρωμα δεν έφτιαχνε τη δική του φράση και είχαμε την παρακάτω δομή:

Εικόνα 3.4 Δενδρική αναπαράσταση 4: φράση με δύο κεφαλές.

Γιατί είναι αντιγραμματική αυτή η δομή; Ο λόγος είναι απλός: είναι ουσιαστικά μια δομή με δύο κεφαλές, όπου όμως μόνο η μία (X) προβάλλει την αντίστοιχη φράση (XΦ). Με αυτό τον τρόπο παραβιάζεται ο βασικός κανόνας στο (15), εφόσον υπάρχει μια κεφαλή (Ζ), η οποία δεν δίνει την αντίστοιχη φράση (ΖΦ). Για τον ίδιο λόγο και το προσάρτημα θα πρέπει να είναι φράση, αλλιώς παραβιάζεται ο κανόνας στο (15).

Είδαμε επίσης ότι μερικά ρήματα είναι δυνατόν να έχουν δύο αντικείμενα, ένα άμεσο και ένα έμμεσο, όπως εκφράστηκε στον κανόνα $P\Phi \rightarrow P\ O\Phi\ \text{Πρ}\Phi$. Αυτό θα μας έδινε την παρακάτω δομή:

Εικόνα 3.5 Δενδρική αναπαράσταση 5: τριφυής δομή.

Η δομή αυτή είναι *τριφυής*, δηλαδή ο κόμβος XΦ έχει τρεις διακλαδώσεις. Η αποδοχή αυτής της δομής θα σήμαινε ότι θα μπορούσαμε να έχουμε παραπάνω από ένα συμπλήρωμα, άρα και ο κανόνας στο (15) θα πρέπει να προβλέπει ότι η θέση του συμπληρώματος μπορεί να καταλαμβάνεται από δύο (ή και παραπάνω φράσεις) και να έχει μια άλλη μορφή, όπως:

- $X\Phi \rightarrow X\ (Z\Phi)^*$, όπου $* \geq 0$ (το συμπλήρωμα μπορεί να είναι 0 ή μεγαλύτερο, δηλαδή 1, 2, κ.λπ.).

Με αυτό τον φορμαλισμό, όμως, προβλέπουμε ότι μπορούμε να έχουμε έναν απεριόριστο αριθμό συμπληρωμάτων, κάτι το οποίο δεν ισχύει. Από την άλλη, για να είναι ο κανόνας μας περιοριστικός, θα πρέπει να περιορίζεται στις *διφυείς* (binary) δομές. Αυτό σημαίνει ότι τα δίπτωτα ρήματα πρέπει να εξεταστούν πιο προσεκτικά ως προς τη σχέση ανάμεσα στο άμεσο και το έμμεσο αντικείμενό τους. Αυτό θα το δούμε αναλυτικά στο Κεφάλαιο 4. Προς το παρόν κρατάμε δύο βασικά σημεία: ότι δεν μπορούμε να έχουμε τριφυείς δομές (μέγιστο διφυείς) και ότι κάθε κεφαλή μπορεί να έχει κατά μέγιστο αριθμό ένα συμπλήρωμα.

Το σχήμα στο (15), με τις προσθήκες στο (16), είναι γενικευτικό και περιοριστικό. Αυτό έχει σαφείς επιπτώσεις και στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τη γλωσσική κατάκτηση. Ας υποθέσουμε ότι το σχήμα αυτό είναι μέρος της Καθολικής Γραμματικής (ΚΓ). Αν η ΚΓ καθοδηγεί τη γλωσσική κατάκτηση, τότε από τη στιγμή που το παιδί, μαθαίνοντας το λεξιλόγιο, αναγνωρίζει και τη συντακτική κατηγορία στην οποία

ανήκει το λεξικό στοιχείο, τότε γνωρίζει ήδη κάτι για τη σύνταξη, αφού κάθε κατηγορία X λειτουργεί ως φράση (από μόνη της ή σε συνδυασμό με άλλα λεξικά στοιχεία). Επομένως, δεν μαθαίνει ξεχωριστούς κανόνες για κάθε περίπτωση, αλλά καθοδηγείται από έναν πολύ βασικό κανόνα που διευκολύνει κατά πολύ τη διαδικασία της γλωσσικής κατάκτησης.

Είδαμε μέχρι στιγμής ότι η αντικατάσταση μιας κεφαλής με τη μεταβλητή X καλύπτει τις περιπτώσεις που έχουμε λεξικές κατηγορίες, όπως P , O , Pr , $Επιθ$ (και εδώ θα μπορούσαμε να προσθέσουμε και τα επιρρήματα). Αν ο κανόνας αυτός στο (16) έχει γενικευτική ισχύ, τότε περιμένουμε ότι θα καλύπτει και τις υπόλοιπες συντακτικές κατηγορίες, δηλαδή τις γραμματικές, όπως είναι το άρθρο ή γενικότερα οι προσδιοριστές (άρθρο, αντωνυμίες), την άρνηση, τους συμπληρωτικούς δείκτες, την κλίση, κ.τ.λ. Επιστρέφοντας στους κανόνες φραστικής δομής που δώσαμε στο (13), παρατηρούμε ότι κάποιοι από αυτούς παραμένουν προβληματικοί. Πιο συγκεκριμένα, διακρίνουμε τρεις περιπτώσεις, τις (13α), (13β) και (13ζ):

- $\Pi \rightarrow P\Phi O\Phi$ (13α)
- $O\Phi \rightarrow A O$ (13β)
- $\Pi' \rightarrow \Sigma\Delta \Pi$ (13ζ)

Η πρώτη και η τρίτη περίπτωση αφορούν τη δομή της πρότασης. Οι κανόνες αυτοί δεν υπόκεινται με κανέναν τρόπο στο γενικευτικό σχήμα $X\Phi \rightarrow X$, καθώς αυτό που έχουμε στο αριστερό μέρος του βέλους δεν έχει την ονομασία κάποιας φράσης, παρόλο που γνωρίζουμε ότι η πρόταση είναι στην ουσία μια μεγάλη φράση. Αν όμως είναι φράση, θα πρέπει να αποτελεί την προβολή κάποιας κεφαλής.

Στον κανόνα που μας δίνει την κύρια πρόταση στο (α) δεν υπάρχει καμία κεφαλή διαθέσιμη. Αντίθετα, στον κανόνα που μας δίνει τη δευτερεύουσα πρόταση στο (γ) υπάρχει μια κεφαλή διαθέσιμη, ο $\Sigma\Delta$, αλλά δεν υπάρχει η αντίστοιχη φράση στο αριστερό μέρος του βέλους (όπου έχουμε Π'). Τέλος, ο κανόνας στο (β) είναι προβληματικός, γιατί έχουμε μια φράση, την $O\Phi$, η οποία έχει δύο κεφαλές. Ενώ η κεφαλή O προβάλλει τα χαρακτηριστικά της στην αντίστοιχη φράση, κάτι τέτοιο δεν ισχύει για την κεφαλή A , η οποία παραμένει «έκθετη». Να σημειώσουμε ότι τόσο το άρθρο όσο και ο $\Sigma\Delta$ είναι γραμματικές (λειτουργικές) κατηγορίες. Η πιο προβληματική περίπτωση παραμένει αυτή που αφορά τη δομή της πρότασης, αφού φαίνεται ότι η πρόταση προκύπτει από τον συνδυασμό δύο ανεξάρτητων φράσεων και η μεγάλη φράση που φτιάχνεται (Π) δεν αντιστοιχεί σε κάποια συντακτική κατηγορία.

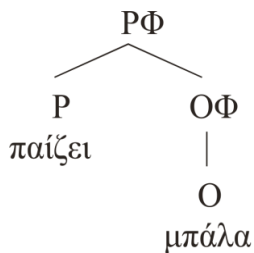
Με βάση τις παραπάνω παρατηρήσεις, θα δούμε πώς οι προβληματικοί αυτοί κανόνες μπορούν να υπαχθούν στο γενικευτικό σχήμα που έχουμε δώσει. Θα ξεκινήσουμε από την περίπτωση της πρότασης, όπως δίνεται στο (13α), και στη συνέχεια θα επεκτείνουμε τις παρατηρήσεις μας και στους άλλους δύο κανόνες. Μετά την εξέταση των περιπτώσεων αυτών και την ένταξή τους στο γενικευτικό σχήμα που έχουμε ήδη δώσει, θα δούμε ότι η διαδικασία παραγωγής της φραστικής δομής είναι ουσιαστικά πολύ απλή και διμερής, αφού βασίζεται στον συνδυασμό ή πιο συγκεκριμένα στη *συγχώνευση* (merge) δύο λεξικών στοιχείων. Η βασική αυτή διαδικασία είναι πρωτογενής και εξηγεί πώς προκύπτουν οι γενικευτικοί κανόνες που έχουμε ήδη δει, γιατί οι δομές είναι αναγκαστικά *διφυσές* και γιατί το συμπλήρωμα μιας κεφαλής αντιστοιχεί σε φράση.

3.3. Η πρόταση ως φράση

Ας ξεκινήσουμε εξετάζοντας την παρακάτω πρόταση, η οποία αποτελείται από δύο βασικά συστατικά, την $O\Phi$ και τη $P\Phi$.

17. [Π [$O\Phi$ O $Κώστας$] [$P\Phi$ *παίζει* *μπάλα*]]

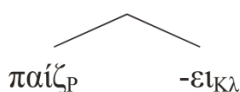
Η $O\Phi$ *ο Κώστας* αποτελείται από το άρθρο *ο* και το ουσιαστικό *Κώστας*. Προς το παρόν δεν θα ασχοληθούμε με την εσωτερική της δομή, αλλά θα εστιάσουμε στο γεγονός ότι λειτουργεί ως υποκείμενο της πρότασης. Η $P\Phi$ με τη σειρά της αποτελείται από το ρήμα *παίζει* και το ουσιαστικό *μπάλα*, το οποίο στο συγκεκριμένο παράδειγμα είναι κεφαλή και φράση ταυτόχρονα. Η δομή που έχουμε για τη $P\Phi$ είναι η εξής:

Εικόνα 3.6 Δενδρική αναπαράσταση 6.

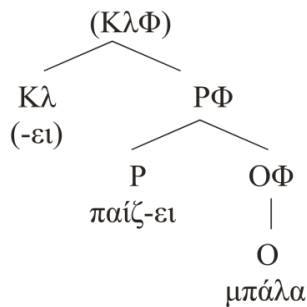
Στα ελληνικά, η ακολουθία *παίζει μπάλα* φαίνεται ότι μπορεί να λειτουργήσει και ως πρόταση. Από συντακτική άποψη όμως είναι μόνο μια ΡΦ, αφού, για να έχουμε πρόταση, χρειαζόμαστε ένα υποκείμενο και κάποιο στοιχείο που θα μας δίνει χρονική αναφορά, το πώς δηλαδή αυτό που περιγράφει η πρόταση ερμηνεύεται σε σχέση με το τώρα (το χρονικό σημείο εκφώνησης).

Τι είναι αυτό όμως που μας δημιουργεί την εντύπωση ότι η ακολουθία αυτή είναι πλήρης; Η απάντηση είναι μάλλον προφανής: το ρηματικό θέμα στα ελληνικά συνοδεύεται πάντοτε από ένα κλιτικό επίθημα, το οποίο μας δίνει το χαρακτηριστικό της συμφωνίας σε σχέση με το υποκείμενο, και το χαρακτηριστικό του χρόνου. Πιο συγκεκριμένα, η κατάληξη *-ει* μας λέει ότι η χρονική αναφορά είναι [–παρελθόν] και ότι το υποκείμενο είναι τρίτο πρόσωπο ενικού αριθμού. Τα χαρακτηριστικά της συμφωνίας είναι αυτά που αναφέραμε στο Κεφάλαιο 2 ως *φ-χαρακτηριστικά*. Η ρηματική κατάληξη είναι ένα κλιτικό επίθημα. Άρα, η γραμματική κατηγορία που επιτελεί αυτό τον ρόλο δεν είναι άλλη από τη (ρηματική) κλίση. Η μορφολογική κλίση βλέπουμε ότι έχει και συντακτική λειτουργία, αφού εκφράζει βασικές συντακτικές πληροφορίες, οι οποίες είναι απαραίτητες για τη δημιουργία αυτού που κατανοούμε ως πρόταση (υποκείμενο και χρονική αναφορά). Με άλλα λόγια, η κλίση δεν είναι μόνο μορφολογική αλλά και συντακτική κατηγορία με γραμματική λειτουργία. Αν είναι συντακτική κατηγορία, τότε μπορεί να λειτουργήσει ως κεφαλή και να προβάλλει αντίστοιχα τα χαρακτηριστικά της σε φραστικό επίπεδο. Σε μορφολογικό επίπεδο (βλ. Ράλλη 2005), η κλίση ως κεφαλή μπαίνει στα δεξιά και επιλέγει το ρηματικό θέμα:

Εικόνα 3.7 Μορφολογική αναπαράσταση του ρήματος.

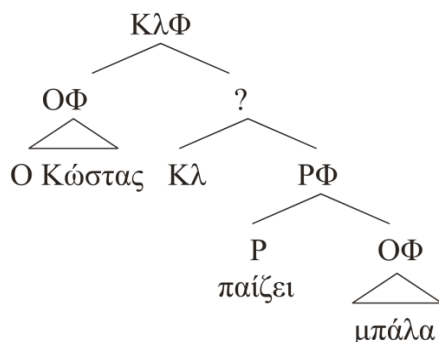
Σε συντακτικό επίπεδο, με βάση τα όσα έχουμε δει μέχρι στιγμής, η κεφαλή μπαίνει αριστερά. Η *Κλίση* (χρησιμοποιούμε το κεφαλαίο γράμμα για να δείξουμε ότι αναφερόμαστε στη συντακτική κατηγορία και το μικρό, *κλίση*, όταν αναφερόμαστε στη μορφολογική κατηγορία) ως κεφαλή θα πρέπει να προηγείται του συμπληρώματός της, που δεν μπορεί να είναι άλλο από τη ΡΦ. Πιο συγκεκριμένα, η Κλίση (Κλ) επιλέγει τη ΡΦ. Ουσιαστικά λειτουργεί πάνω στο ρήμα, το οποίο όμως στη σύνταξη σχηματίζει είτε από μόνο του είτε σε συνδυασμό με κάτι άλλο (συμπλήρωμα ή και προσάρτημα) μια φράση, τη ΡΦ. Αν «ξεδιπλώσουμε» τη μορφολογική δομή του ρήματος στη σύνταξη, η κεφαλή της Κλίσης θα εμφανιστεί αριστερά και το ρήμα (ΡΦ) στα δεξιά, η σύνταξη δηλαδή αντικατοπτρίζει τη μορφολογική δομή. Η αναπαράσταση που έχουμε είναι η εξής:

Εικόνα 3.8 Συντακτική αναπαράσταση της Κλίσης.

Η παραπάνω δομή μάς δείχνει ότι η ΡΦ αποτελεί συμπλήρωμα της κεφαλής της Κλίσης και ότι η Κλίση, όπως όλες οι συντακτικές κατηγορίες, σχηματίζει τη δική της φράση, την ΚλΦ. Η συνθετική μορφολογία της ελληνικής δεν επιτρέπει τον διαχωρισμό του κλιτικού μορφήματος από το ρηματικό θέμα. Γι' αυτό και στο παραπάνω δένδροδιάγραμμα έχουμε βάλει το ρήμα με την κατάληξή του κάτω από την κεφαλή Ρ και το -ει σε παρένθεση κάτω από την κεφαλή της Κλίσης, για να δείξουμε ότι αυτό που εκφράζει η Κλίση είναι στην ουσία η πιο αφηρημένη μορφή των φ-χαρακτηριστικών [3ο, ενικός] και του χρόνου [–παρελθόν].

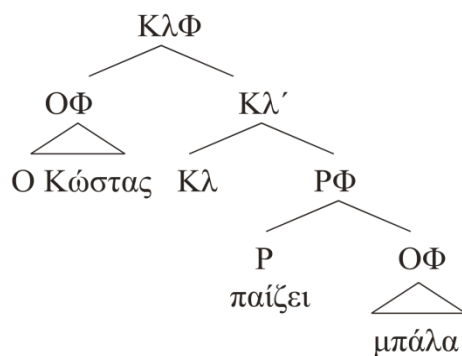
Οστόσο, η δομή που μόλις δώσαμε είναι ελλιπής, αφού η πρόταση *ο Κώστας παίζει μπάλα* στο (17) περιλαμβάνει και το υποκείμενο, την ΟΦ *ο Κώστας*. Το υποκείμενο δεν επιλέγει την Κλίση, αλλά ούτε και η Κλίση επιλέγει το υποκείμενο. Αντίθετα, το υποκείμενο *συμφωνεί* (agrees) με τα χαρακτηριστικά της Κλίσης, αφού και τα δύο είναι τρίτο πρόσωπο, ενικού αριθμού. Αν κάποιο από αυτά διαφοροποιηθεί, το αποτέλεσμα είναι αντιγραμματικό, για παράδειγμα **Ο Κώστας παίζουν μπάλα*. Εφόσον το υποκείμενο είναι ένα βασικό συστατικό για τη δημιουργία της πρότασης, η οποία καθορίζεται όπως είδαμε από την παρουσία της γραμματικής κατηγορίας της Κλίσης, αντιλαμβανόμαστε ότι θα πρέπει να αποτελεί με κάποιον τρόπο μέρος της ΚλΦ. Θα πρέπει δηλαδή να έχουμε μια δομή όπως περίπου η παρακάτω:

Εικόνα 3.9 Δενδρική αναπαράσταση 7.

Τι ακριβώς μας λέει η παραπάνω δομή; Μας λέει ότι η Κλίση συνδυάζεται πρώτα με τη ΡΦ και στη συνέχεια, έχοντας ως συμπλήρωμα τη ΡΦ, συνδυάζεται με το υποκείμενο και συμφωνεί με αυτό. Επομένως, η Κλίση, για να σχηματίσει τη δική της φράση, πρέπει να συνδυαστεί με δύο διαφορετικά συντακτικά αντικείμενα σε δύο βήματα. Ο κόμβος που έχουμε ονομάσει «?» είναι μια *ενδιάμεση προβολή* (intermediate projection) της Κλίσης. Είναι δηλαδή μια προβολή μεγαλύτερη από την κεφαλή, αλλά μικρότερη από τη φράση. Αν η κεφαλή είναι η ελάχιστη προβολή μιας συντακτικής κατηγορίας και η φράση η μέγιστη προβολή της, τότε η ενδιάμεση προβολή δεν είναι ούτε μέγιστη ούτε ελάχιστη. Η ενδιάμεση προβολή παραδοσιακά δηλώνεται (για να διακρίνεται από την κεφαλή) με την παρουσία ενός τόνου, δηλαδή Κλ' στη συγκεκριμένη περίπτωση.

Η προσαρμοσμένη δενδρική αναπαράσταση είναι η εξής ([Εικόνα 3.10](#)):

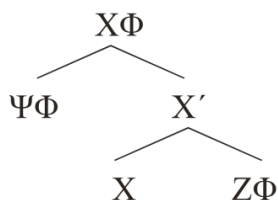
Εικόνα 3.10 Δενδρική αναπαράσταση δ: η πρόταση ως ΚλΦ.

Στο παραπάνω δενδροδιάγραμμα παρατηρούμε ότι, εκτός από τη δομική θέση του συμπληρώματος, η οποία σε αυτή την περίπτωση καλύπτεται από τη ΡΦ (αδελφός κόμβος με την κεφαλή), έχουμε μια ακόμη δομική θέση που σχετίζεται λιγότερο άμεσα με την κεφαλή, καθώς αποτελεί αδελφό κόμβο με την ενδιάμεση προβολή. Η θέση αυτή ονομάζεται *χαρακτηριστής* (specifier) και στο συγκεκριμένο παράδειγμα καλύπτεται από την ΟΦ *ο Κώστας* που λειτουργεί ως υποκείμενο. Η σχέση κεφαλής-συμπληρώματος είναι σχέση επιλογής της κεφαλής: η κεφαλή επιλέγει το είδος του συμπληρώματος που έχει. Η σχέση κεφαλής-χαρακτηριστή, από την άλλη, είναι σχέση συμφωνίας: η κεφαλή και η φράση που βρίσκεται στη θέση του χαρακτηριστή συμφωνούν ή αλλιώς «μοιράζονται» κάποια κοινά χαρακτηριστικά. Σε αυτή την περίπτωση η κεφαλή και η ΟΦ σε θέση χαρακτηριστή [Χαρ, ΚλΦ] συμφωνούν ως προς τα φ-χαρακτηριστικά. Αν η κεφαλή ορίζει τη φράση και την ενδιάμεση προβολή (όπου υπάρχει), τότε ο χαρακτηριστής και το συμπλήρωμα βρίσκονται μέσα στο *ελάχιστο πεδίο* (minimal domain) της κεφαλής.

Με βάση τα παραπάνω, έχουμε επεκτείνει τον γενικευτικό κανόνα που μας λέει ότι κάθε κεφαλή προβάλλει τα χαρακτηριστικά της σε φραστικό επίπεδο (ή αλλιώς κάθε κεφαλή δημιουργεί μια φράση) και στο επίπεδο της πρότασης. Η πρόταση είναι ουσιαστικά μια μεγάλη φράση, της οποίας τα βασικά συστατικά παραμένουν η φράση που λειτουργεί ως υποκείμενο και η ρηματική φράση. Προκειμένου όμως αυτές οι δύο φράσεις να σχηματίσουν πρόταση, θα πρέπει να «ενωθούν» με κάποιον τρόπο. Αυτό τον ρόλο καλύπτει η γραμματική κατηγορία της Κλίσης και με αυτό το σκεπτικό, η πρόταση είναι η φράση που σχηματίζει η Κλίση. Η ΡΦ μπαίνει σε θέση συμπληρώματος της Κλ, ενώ η ΟΦ (υποκείμενο) σε θέση χαρακτηριστή της Κλ. Με αυτό τον τρόπο ορίζουμε επίσης τη θέση του υποκειμένου συντακτικά, ως [Χαρ, ΚλΦ]. Τέλος, η τροποποίηση της δομής της πρότασης μας οδήγησε στην παρουσία ενός ενδιάμεσου επιπέδου προβολής που τεχνικά το δηλώνουμε με τόνο (') προκειμένου να το διαφοροποιήσουμε από την κεφαλή και τη φράση. Η τυποποίηση αυτή έχει τεχνικό χαρακτήρα. Οι κανόνες στο (16) τροποποιούνται αναλόγως ως εξής:

18. α. $X\Phi \rightarrow (\Psi\Phi) X'$ (ενδιάμεση προβολή, παρουσία χαρακτηριστή)
- β. $X\Phi \rightarrow X (Z\Phi)$ (κεφαλή – συμπλήρωμα)
- γ. $X\Phi \rightarrow X\Phi (Y\Phi)$ (επαναγραφή – παρουσία προσαρτήματος)

Τα X, Ψ, Y και Z είναι απλώς μεταβλητές. Οι κανόνες στο (18) μας λένε ότι μια κεφαλή, προκειμένου να σχηματίσει φράση, μπορεί να έχει συμπλήρωμα ή και χαρακτηριστή. Αν υπάρχει χαρακτηριστής, τότε η κεφαλή προβάλλει τα χαρακτηριστικά της σε ενδιάμεσο επίπεδο. Αν δεν υπάρχει, τότε μας δίνει απευθείας φράση είτε από μόνη της (δηλαδή $X\Phi \rightarrow X$), είτε σε συνδυασμό με κάποιο συμπλήρωμα (άρα $X\Phi \rightarrow X Y\Phi$). Οι κανόνες στο (18) είναι γνωστοί ως θεωρία του *X-τονούμενου* (X-bar theory) (Chomsky 1970, Jackendoff 1977).

Εικόνα 3.11 Το σχήμα του X-τονούμενου.

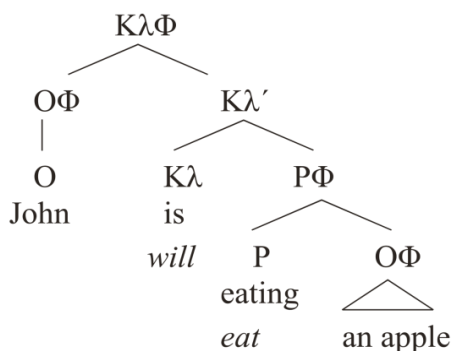
Όπως θα δούμε στη συνέχεια, η θεωρία του X-τονούμενου είναι το αποτέλεσμα της πρωτογενούς διαδικασίας της συγχώνευσης.

3.4. Η πρόταση ως ΚλΦ και η σχέση ρήματος-κλίσης

Πριν εξετάσουμε πώς οι άλλοι δύο κανόνες του Π' και της ΟΦ προσαρμόζονται στο γενικευτικό σχήμα που έχουμε (σύμφωνα με το 18), ας δούμε και ένα παράδειγμα από τα αγγλικά, όπου η Κλίση μπορεί να αποδοθεί με ένα ανεξάρτητο μόρφημα. Στις παρακάτω προτάσεις το κύριο ρήμα (το κατηγορημα) σχηματίζει μια περίφραση με ένα βοηθητικό ρήμα, όπως στο (α), ή με ένα τροπικό ρήμα, όπως στο (β):

19. α. John is eating an apple.
 Γιάννης είναι τρώει.μτχ. ένα μήλο
 «Ο Γιάννης τρώει ένα μήλο».
 β. John will eat an apple.
 Γιάννη θα τρώει ένα μήλο
 «Ο Γιάννης θα φάει ένα μήλο».

Το κύριο ρήμα στην πρώτη πρόταση είναι άκλιτο ως προς το πρόσωπο και τον αριθμό, έχει όμως την κατάληξη *-ing* που το χαρακτηρίζει ως μετοχή (ενεστώτα). Για τον σχηματισμό πρότασης, ο τύπος αυτός υποχρεωτικά συνοδεύεται από ένα ρήμα, το βοηθητικό «είμαι», έναν ρηματικό τύπο δηλαδή που λειτουργεί ως το αντίστοιχο της Κλίσης, αφού μπορεί να κωδικοποιήσει τα φ-χαρακτηριστικά και τον χρόνο [+/- παρελθόν]. Μπορούμε λοιπόν να θεωρήσουμε ότι το βοηθητικό (συνδετικό) *is* είναι η συντακτική έκφραση της Κλίσης. Με ανάλογο τρόπο το ρήμα *will* στο (β) εκφράζει τον μέλλοντα (δηλαδή [-παρελθόν]), ενώ το κύριο ρήμα αποτελείται μόνο από το θέμα, χωρίς κανένα στοιχείο κλίσης πάνω του. Και σε αυτή την περίπτωση, το τροπικό ρήμα *will* λειτουργεί βοηθητικά ως έκφραση της Κλίσης μέσω ενός ανεξάρτητου μορφήματος. Η δομή των προτάσεων αυτών δίνεται παρακάτω (Εικόνα 3.12):

Εικόνα 3.12 Δενδρική αναπαράσταση 9: η αγγλική πρόταση ως ΚλΦ.

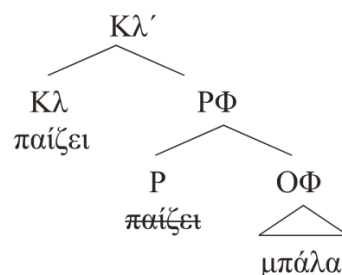
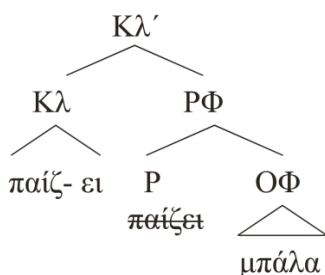
Το βοηθητικό ρήμα επιλέγεται ανάλογα με τον μορφολογικό τύπο του ρήματος (π.χ. μετοχή ή όχι) και με βάση τα συντακτικά χαρακτηριστικά της Κλίσης.

Η Κλίση στα αγγλικά πραγματώνεται από ένα ξεχωριστό μόρφημα με τη μορφή ενός βοηθητικού ή τροπικού ρήματος, ενώ το κύριο ρήμα είναι κατά βάση άκλιτο. Όταν απουσιάζει το βοηθητικό στοιχείο της Κλίσης, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι η κεφαλή της Κλίσης υπάρχει συντακτικά (γιατί αλλιώς δεν μπορούμε να έχουμε πρόταση), αλλά δεν έχει μορφολογική πραγμάτωση. Αυτό επιβεβαιώνεται από τα παρακάτω παραδείγματα με το ρήμα σε χρόνο απλό ενεστώτα, ο οποίος, σε αντίθεση με τον ενεστώτα διαρκείας, δεν προσδιορίζει τη χρονική αναφορά της πρότασης στο τώρα, αλλά σε κάτι που ισχύει γενικά ή κατ' επανάληψη (θαμιστικά):

20. α. John eats apples.
«Ο Γιάννης τρώει μήλα» (εννοούμε γενικά ή ότι έχει αυτή τη συνήθεια).
β. Does John eat apples?
«Τρώει ο Γιάννης μήλα;»
γ. *Eats John apples?
«Τρώει ο Γιάννης μήλα;»
δ. John does not eat apples.
«Ο Γιάννης δεν τρώει μήλα».
ε. *John not eats apples.
«Ο Γιάννης δεν τρώει μήλα».

Στο πρώτο παράδειγμα, το ρήμα έχει την κατάληξη -s. Το τρίτο πρόσωπο ενικού είναι το μόνο που έχει κατάληξη στον ενεστώτα, καθώς σε όλα τα υπόλοιπα εμφανίζεται μόνο το θέμα (*eat*). Στην ερώτηση και στην άρνηση, όμως, εμφανίζεται το ρήμα *does* (κάνει), το οποίο λειτουργεί βοηθητικά για τον σχηματισμό των προτάσεων αυτών. Σε αυτές τις περιπτώσεις, το κύριο ρήμα είναι άκλιτο και παραμένει στην αρχική του θέση, όπως, για παράδειγμα, δείχνει η αντίθεση ανάμεσα στο (20β) και (20γ). Επομένως, το *do* (κάνω) είναι ένα άλλο βοηθητικό ρήμα το οποίο εμφανίζεται σε περιβάλλον ερώτησης ή άρνησης σε συγκεκριμένους χρόνους. Σε αυτό το πλαίσιο μπορούμε να συμπεράνουμε ότι το κύριο ρήμα στα αγγλικά δεν πραγματώνει στοιχεία κλίσης.

Αν συγκρίνουμε τα αγγλικά παραδείγματα με τα αντίστοιχα ελληνικά, θα παρατηρήσουμε ότι το νεοελληνικό ρήμα πάντα φέρει ένα κλιτικό επίθημα με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά για χρόνο και συμφωνία και, όπως δείχνει και η μορφολογική του δομή, πραγματώνει ταυτόχρονα με αυτό τον τρόπο και την κεφαλή P αλλά και την κεφαλή Κλ. Άρα, έχουμε έναν σύνθετο μορφολογικό τύπο, ο οποίος συντακτικά φαίνεται να εκφράζει (ή αλλιώς να πραγματώνει) δύο συντακτικές κατηγορίες. Θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι ο ρηματικός τύπος σχηματίζεται απευθείας στη σύνταξη, οπότε σε αυτή την περίπτωση εισάγουμε μόνο το θέμα στην κεφαλή P και το επίθημα στην κεφαλή Κλ. Η φωνητική πραγμάτωση επιβάλλει τα δύο αυτά μορφήματα (ως δεσμευμένα θέματα) να σχηματίζουν μία λέξη και, επομένως, θα πρέπει με κάποιο τρόπο το ρηματικό θέμα να μετακινηθεί στην κεφαλή της Κλίσης. Αν θεωρήσουμε ότι ο σχηματισμός γίνεται στη μορφολογία και η σύνταξη παίρνει τον ρηματικό τύπο σχηματισμένο, τότε οφείλει να ελέγξει ότι οι πληροφορίες που δίνει ο τύπος αυτός ταυτίζονται με τις συντακτικές πληροφορίες που έχουν οι αντίστοιχες συντακτικές κεφαλές. Ποια από τις δύο εναλλακτικές θα επιλέξουμε εξαρτάται από τον τρόπο με τον οποίο βλέπουμε τη σχέση σύνταξης-μορφολογίας.

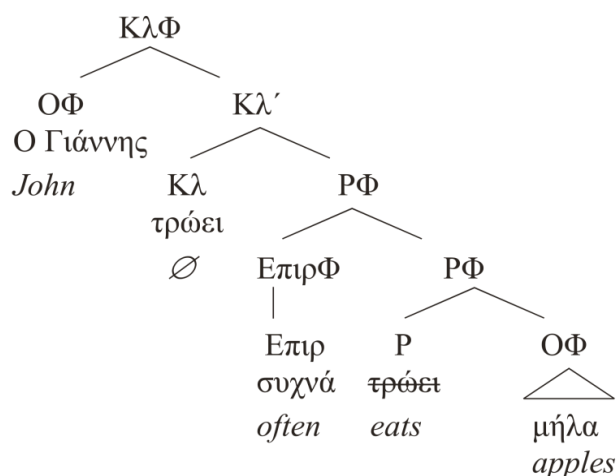
Εικόνα 3.13 Η δομή της κεφαλής της Κλίσης.

Για λόγους περισσότερο απλουστευτικούς θα επιλέξουμε τη δεύτερη περίπτωση, όπου η σύνταξη ελέγχει τον μορφολογικό σχηματισμό. Αυτό που αξίζει να σημειώσουμε, όμως, είναι ότι, ανεξάρτητα από την τεχνική πλευρά του θέματος, το χαρακτηριστικό που διαφοροποιεί τα ελληνικά από τα αγγλικά είναι ότι το ρήμα πραγματώνει και την Κλίση και, επομένως, βρίσκεται σε μια θέση πιο ψηλά στη δομή. Αντιθέτως, στα αγγλικά παραμένει στην κεφαλή P. Η διαφορά αυτή δεν είναι μόνο συντακτική, αλλά έχει επιπτώσεις και στην φωνητική πραγμάτωση. Η διαγραφή στα παραπάνω σχήματα δηλώνει ότι αυτή είναι η αρχική θέση στην οποία εισάγεται το λεξικό στοιχείο, ενώ το μη διαγραμμένο αντίγραφό του είναι η τελική θέση στην οποία προφέρεται. Το παραπάνω σχήμα μάς δείχνει επίσης ότι ένα λεξικό στοιχείο μπορεί να μετατοπιστεί από μια θέση σε μια άλλη. Θα επανέλθουμε σε αυτό το θέμα διεξοδικά στα επόμενα κεφάλαια.

Η διαφορά αυτή ανάμεσα στα ελληνικά και στα αγγλικά αποτελεί μια παράμετρο που αφορά τη μορφοσυντακτική σχέση Ρήματος-Κλίσης. Εκτός από τη μορφολογία, πώς μπορούμε να δείξουμε συντακτικά ότι στα ελληνικά το ρήμα πραγματώνεται φωνητικά στην Κλίση, ενώ στα αγγλικά πραγματώνεται στην κεφαλή P; Για να το πούμε λίγο διαφορετικά, πώς μπορούμε να δείξουμε ότι το ρήμα στα ελληνικά μετατοπίζεται στην Κλίση, ενώ στα αγγλικά παραμένει στην κεφαλή του Ρήματος; Ένα συντακτικό κριτήριο που χρησιμοποιείται είναι η δυνατότητα παρουσίας ενός τροπικού επιρρήματος ανάμεσα στο ρήμα και το αντικείμενό του, όπως παρακάτω:

21. α. Ο Γιάννης τρώει *συχνά* μήλα.
- β. *John eats *often* apples.
- γ. John *often* eats apples.

Στα ελληνικά το επίρρημα *συχνά* μπορεί να εμφανιστεί ανάμεσα στο ρήμα και στο αντικείμενο και η πρόταση είναι γραμματική. Η κατά λέξη μετάφραση στα αγγλικά στο (21β) μας δείχνει ότι η αντίστοιχη σειρά Υ-P-Επίρ-Α είναι αντιγραμματική, ενώ, αν το επίρρημα προηγείται, τότε το αποτέλεσμα είναι γραμματικό, όπως στο (21γ). Αν το επίρρημα προσαρτάται στα αριστερά της ΡΦ (τα προσαρτήματα φαίνεται να μην περιορίζονται ως προς το σημείο προσάρτησης, αν θα είναι δεξιά ή αριστερά) και στις δύο γλώσσες, τότε η σειρά των όρων στα ελληνικά μπορεί να ερμηνευθεί, αν λάβουμε υπόψη μας ότι το ρήμα ξεκινάει από την αρχική θέση P και καταλήγει να πραγματώνεται στην Κλ. Αντίθετα, στα αγγλικά θα πρέπει να παραμένει στην αρχική θέση P. Η παρακάτω αναπαράσταση για τα ελληνικά και τα αγγλικά είναι ενδεικτική αυτής της διαφοροποίησης (χρησιμοποιούμε ένα κοινό δενδροδιάγραμμα για να έχουμε άμεση σύγκριση των δύο δομών) ([Εικόνα 3.14](#)):

Εικόνα 3.14 Η παράμετρος του ρήματος: ελληνικά – αγγλικά.

Η διαφορετική θέση του ρήματος στα ελληνικά θα μας δώσει λοιπόν την πρόταση *Ο Γιάννης τρώει συχνά μήλα*, ενώ στα αγγλικά η απουσία μετακίνησης του ρήματος στην Κλ θα μας δώσει την πρόταση *John often eats apples*. Περαιτέρω επιχειρήματα σχετίζονται με την παρουσία της άρνησης στα αγγλικά, όπως στο (20δ), όπου η άρνηση *not* επιβάλλει την παρουσία του βοηθητικού *do/does* στην Κλ και τον άκλιτο τύπο του ρήματος (δηλαδή η κατάληξη *-s* απουσιάζει).

Η ανάλυση της πρότασης ως προβολής της γραμματικής κατηγορίας της Κλίσης έχει σαφή πλεονεκτήματα, τόσο θεωρητικά όσο και εμπειρικά. Σε θεωρητικό επίπεδο, ακολουθεί ένα γενικευτικό σχήμα (κανόνα) στην παραγωγή της φραστικής δομής, αναγνωρίζοντας ταυτόχρονα ότι η πρόταση συντακτικά είναι μια φράση. Επίσης, η νέα δομή της πρότασης μάς επιτρέπει να χαρακτηρίσουμε συντακτικά τη θέση του υποκειμένου ως χαρακτηριστή της ΚλΦ και να δείξουμε την έμμεση σχέση του με το κατηγορημα (ΡΦ). Σε εμπειρικό επίπεδο, μας δίνει τη δυνατότητα να περιγράψουμε αλλά και να ερμηνεύσουμε παραμετρικές αποκλίσεις, όπως, για παράδειγμα, αυτή που αφορά τη θέση στην οποία πραγματώνεται το ρήμα και πώς αυτή η παράμετρος σχετίζεται με τη μορφοσύνταξη. Στο πλαίσιο αυτό μπορούμε να καταλάβουμε γιατί τα ελληνικά και τα αγγλικά διαφοροποιούνται και ως προς τις δυνατότητες που έχουν στη σειρά των όρων. Στα επόμενα κεφάλαια θα δούμε περισσότερα εμπειρικά δεδομένα όπου η συντακτική παρουσία της Κλίσης παίζει σημαντικό ρόλο. Περνώντας από ένα σύστημα κανόνων σε ένα σύστημα αρχών, το θεωρητικό μας μοντέλο γίνεται περιγραφικά αλλά και ερμηνευτικά επαρκέστερο.

3.5. Η γενίκευση της φραστικής δομής

Σε αυτή την ενότητα θα εξετάσουμε τους δύο εναπομείναντες κανόνες σε σχέση με τις δευτερεύουσες προτάσεις (Π΄) και την ΟΦ. Θα δούμε πώς οι κανόνες αυτοί υπόκεινται στο γενικευτικό σχήμα, σύμφωνα με το οποίο κάθε κεφαλή προβάλλει τα χαρακτηριστικά της σε επίπεδο φράσης και, αντίστροφα, κάθε φράση είναι η προβολή των χαρακτηριστικών της αντίστοιχης κεφαλής.

3.5.1. Η επέκταση της πρότασης: Συμπληρωματικοί Δείκτες

Όπως έχουμε δει ήδη, μια κύρια πρόταση μπορεί να μετατραπεί σε δευτερεύουσα (εξαρτημένη), αν προτάσουμε έναν Συμπληρωματικό Δείκτη (ΣΔ), στην περίπτωση των ονοματικών προτάσεων, ή τον αντίστοιχο σύνδεσμο, στην περίπτωση των επιρρηματικών προτάσεων (βλ. Κεφάλαιο 2). Ας δούμε τις παρακάτω ονοματικές προτάσεις που εισάγονται με το *ότι* και το *αν*:

22. α. [Οι φοιτητές νομίζουν [*ότι* το μάθημα είναι δύσκολο]].
β. [Οι φοιτητές αναρωτιούνται [*αν* το μάθημα είναι δύσκολο]].

Οι προτάσεις στο (22) είναι σύνθετες, καθώς η κύρια πρόταση περιέχει και μια δευτερεύουσα πρόταση η οποία εξαρτάται από το κύριο ρήμα (*νομίζω*, *αναρωτιέμαι*), λειτουργεί δηλαδή ως αντικείμενο του κυρίου ρήματος. Η επιλογή του ΣΔ γίνεται ανάλογα με το είδος του ρήματος. Με ένα δοξαστικό ρήμα όπως το *νομίζω*, ο ΣΔ είναι το *ότι*, ενώ με το ερωτηματικό ρήμα *αναρωτιέμαι*, ο ΣΔ είναι το *αν*. Στην παραδοσιακή γραμματική μια πρόταση που εισάγεται με *ότι* χαρακτηρίζεται ως *ειδική*, ενώ αυτή που εισάγεται με *αν* χαρακτηρίζεται ως *πλάγια ερωτηματική*. Αν προσπαθήσουμε να αντιστρέψουμε τους ΣΔ, τότε το αποτέλεσμα και στις δύο περιπτώσεις είναι αντιγραμματικό, όπως **Οι φοιτητές νομίζουν αν το μάθημα είναι δύσκολο*, **Οι φοιτητές αναρωτιούνται ότι το μάθημα είναι δύσκολο*. Αυτό μας δείχνει ότι υπάρχει άμεση εξάρτηση ανάμεσα στο κύριο ρήμα και στον ΣΔ, ο οποίος με τη σειρά του εισάγει την πρόταση που ακολουθεί. Καθώς η δευτερεύουσα πρόταση είναι το συμπλήρωμα της κεφαλής Ρ, από το οποίο και επιλέγεται, οι ονοματικές προτάσεις είναι γνωστές και ως *συμπληρωματικές προτάσεις* (complement clauses). Αυτός θα είναι και ο όρος που θα χρησιμοποιούμε από εδώ και στο εξής.

Σύμφωνα με τον αρχικό κανόνα φραστικής δομής στο (13ζ), η συμπληρωματική πρόταση Π΄ αποτελείται από τον ΣΔ και την Πρόταση (Π). Δεδομένου ότι η πρόταση έχει αναλυθεί ως ΚλΦ, ο κανόνας που έχουμε παίρνει την εξής μορφή:

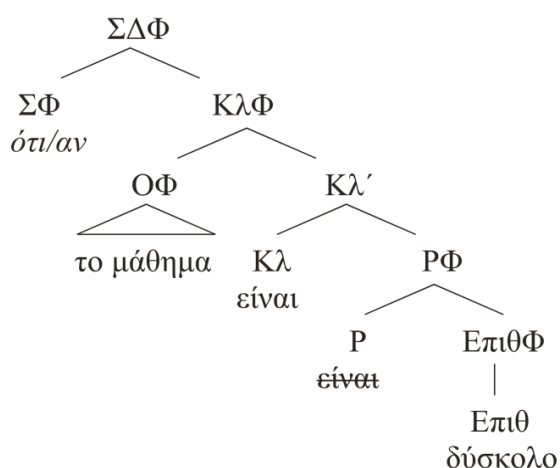
23. Π΄ → ΣΔ ΚλΦ

Τι προβλήματα παρουσιάζει ο παραπάνω κανόνας; Πρώτον, αν δεν έχουμε Π (αλλά φράση), δεν μπορούμε να έχουμε ούτε και Π', αφού και αυτή η μορφή της πρότασης θα πρέπει να αναχθεί σε φράση και, για να γίνει αυτό, θα πρέπει να υπάρχει η κατάλληλη κεφαλή. Δεύτερον, στο δεξί μέρος του βέλους υπάρχει μια κεφαλή διαθέσιμη, αυτή του ΣΔ, η οποία όμως δεν προβάλλει τα χαρακτηριστικά της σε φράση. Φαίνεται λοιπόν ότι η λύση και για τα δύο προβλήματα που θέσαμε θα πρέπει να είναι κοινή. Πιο συγκεκριμένα, η διαθέσιμη κεφαλή ΣΔ καθορίζει τη φράση η οποία αντικαθιστά πλέον την Π'. Ο κανόνας μας διαμορφώνεται ως εξής:

$$24. \Sigma\Delta\Phi \rightarrow \Sigma\Delta \text{ Κλ}\Phi$$

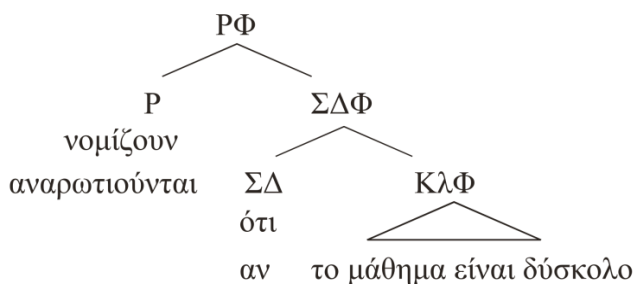
Με άλλα λόγια, η δευτερεύουσα πρόταση είναι η προβολή του ΣΔ. Ο ΣΔ είναι η κεφαλή και η ΚλΦ είναι το συμπλήρωμά της. Ο κανόνας αυτός τώρα υπόκειται πλήρως στο γενικευτικό σχήμα που έχουμε δώσει και για τις υπόλοιπες συντακτικές κατηγορίες.

Οι συμπληρωματικές προτάσεις στο (22) έχουν την εξής δενδρική αναπαράσταση ([Εικόνα 3.15](#)):

Εικόνα 3.15 Η αναπαράσταση της συμπληρωματικής πρότασης ως ΣΔΦ.

Η ΣΔΦ με τη σειρά της μπαίνει σε θέση συμπληρώματος του κυρίου ρήματος και έτσι το επόμενο επίπεδο στη δομή μας περιλαμβάνει τη ΡΦ ως εξής (για λόγους συντομίας δεν επαναλαμβάνουμε την ανάλυση της ΚλΦ στη δευτερεύουσα πρόταση, γι' αυτό και χρησιμοποιούμε το τρίγωνο για ολόκληρη την πρόταση):

Εικόνα 3.16 Επιλογή της ΣΔΦ από το Ρ.

Προκειμένου να ολοκληρωθεί η κύρια πρόταση εισάγουμε και την κεφαλή της Κλίσης, η οποία παίρνει τη ΡΦ ως συμπλήρωμα και, στη συνέχεια, εισάγουμε και την ΟΦ *οι φοιτητές*. Η πλήρης δομή δίνεται στο παρακάτω σχήμα:

25. [_{ΚΛΦ} [_{ΟΦ} οι φοιτητές] [_{ΚΛ} νομίζουν [_{ΡΦ} ~~νομίζουν~~ [_{ΣΔΦ} ότι [_{ΚΛΦ} το μάθημα είναι δύσκολο]]]]]

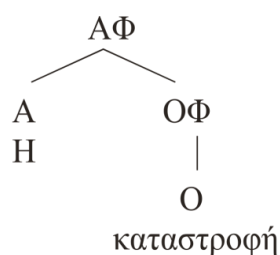
Ο τρόπος με τον οποίο σχηματίσαμε την παραπάνω πρόταση μας δείχνει κάτι ακόμα: ότι η διαδικασία της φραστικής δομής είναι *από κάτω προς τα πάνω* (bottom-up). Σε κάθε στάδιο εισάγουμε μια νέα κεφαλή, ή πιο συγκεκριμένα ένα νέο λεξικό στοιχείο, και σχηματίζουμε μια νέα φράση. Στην παραπάνω πρόταση στο (25), θα μπορούσαμε να προτάξουμε έναν ΣΔ, όπως το *αν*, να την μετατρέψουμε σε ΣΔΦ και, στη συνέχεια, να εισαγάγουμε το κατάλληλο ρήμα, για παράδειγμα *ρώτησε*. Από τη στιγμή που εισάγουμε το ρήμα, θα έχουμε απαραίτητα και την εισαγωγή της Κλίσης και ένα υποκείμενο, σχηματίζοντας έτσι μια νέα κύρια πρόταση, για παράδειγμα *Ο Κώστας ρώτησε αν οι φοιτητές νομίζουν ότι το μάθημα είναι δύσκολο*. Σε όλα τα βήματα επαναλαμβάνουμε την ίδια ακριβώς διαδικασία.

Η ανάλυση της συμπληρωματικής πρότασης ως ΣΔΦ συνάδει και με το γεγονός ότι ο ΣΔ μας δίνει πληροφορίες για το είδος της πρότασης, όπως αν πρόκειται για ερώτηση ή όχι. Πιο συγκεκριμένα, ο ΣΔ χαρακτηρίζει την πρόταση ως [+/-ερώτηση]. Η ανάλυση της πρότασης ως ΚΛΦ παρέχει τη βασική δομή όπου εκφράζονται βασικές γραμματικές πληροφορίες που αφορούν το υποκείμενο σε σχέση με το κατηγορημα αλλά και τη χρονική αναφορά. Η κεφαλή του ΣΔ προσθέτει πληροφορίες σε σχέση με το είδος της πρότασης και με το αν η πρόταση έχει αναφορά ή όχι. Για παράδειγμα, μια αποφαντική πρόταση μπορεί να πάρει τιμή αληθείας (αληθής ή ψευδής), ενώ μια ερώτηση δεν έχει τιμή αληθείας αλλά εισάγει το σύνολο των εναλλακτικών απαντήσεων που επαληθεύουν ή διαψεύδουν το περιεχόμενό της. Όπως θα δούμε στη συνέχεια, ο ΣΔ καθορίζει τη λεγόμενη *αριστερή περιφέρεια* της πρότασης (left periphery), όπου κωδικοποιούνται και άλλα χαρακτηριστικά, τα οποία σχετίζονται με την έμφαση, τη θεματοποίηση (νέα ή παλιά πληροφορία), την ισχύ της πρότασης (προσταγή, προτροπή), κ.τ.λ.

3.5.2. Η ΟΦ ως προβολή του άρθρου

Ο τελευταίος κανόνας που έχουμε να εξετάσουμε είναι αυτός της ΟΦ, σύμφωνα με τον οποίο η ΟΦ αποτελείται από άρθρο και ουσιαστικό, δηλαδή: ΟΦ → Α Ο. Το πρόβλημα σε αυτή την περίπτωση είναι ότι έχουμε μια συντακτική κατηγορία, αυτή του άρθρου, η οποία δεν προβάλλει τα χαρακτηριστικά της σε φραστικό επίπεδο, με αποτέλεσμα η ΟΦ να έχει δύο διαφορετικές κεφαλές.

Αν ακολουθήσουμε τον γενικευτικό κανόνα στο (16), τότε θα πρέπει και το άρθρο (Α) να προβάλλει την αντίστοιχη φράση, ΑΦ. Το ερώτημα εδώ είναι ποια είναι η σχέση του άρθρου με το ουσιαστικό. Εφόσον το άρθρο στα ελληνικά προηγείται, για παράδειγμα *η καταστροφή, ο Γιάννης, τα παιδιά*, καταλαβαίνουμε ότι θα προηγείται και συντακτικά. Σύμφωνα με τον ορισμό της προήγησης που δώσαμε στο Κεφάλαιο 2, ένας κόμβος *α* προηγείται ενός κόμβου *β*, όταν βρίσκεται στα αριστερά του. Αν το άρθρο επιλέγει την ΟΦ, τότε η δομή της ονοματικής φράσης *η καταστροφή* θα πρέπει να είναι όπως παρακάτω:

Εικόνα 3.17 Η αναθεωρημένη δομή της ΟΦ 1.

Σύμφωνα με αυτή τη δομή, η ΟΦ είναι το συμπλήρωμα της κεφαλής Α. Το άρθρο είναι μια γραμματική κατηγορία που επιλέγει μια λεξική κατηγορία, όπως είναι το ουσιαστικό. Με άλλα λόγια, η κεφαλή Α λειτουργεί πάνω στην ΟΦ.

Η δομή αυτή θυμίζει, σε κάποιον βαθμό, τη σχέση ανάμεσα στην Κλίση και τη ΡΦ. Όπως είδαμε παραπάνω, η Κλ επιλέγει τη ΡΦ, καθώς προσδιορίζει το κατηγορήμα ως προς τη χρονική αναφορά και το υποκείμενο. Κατ' ανάλογο τρόπο, το Α καθορίζει την αναφορά του ουσιαστικού. Ας πάρουμε ένα κοινό ουσιαστικό, όπως *καταστροφή*. Τα (κοινά) ουσιαστικά δηλώνουν ένα σύνολο οντοτήτων. Ο ρόλος του άρθρου είναι να τους προσδώσει αναφορά (οριστική ή αόριστη). Το χαρακτηριστικό +/-οριστικότητα εκφράζεται μέσω της κεφαλής Α. Τουλάχιστον σε γλώσσες όπως τα ελληνικά, το άρθρο εκφράζει και στοιχεία κλίσης, όπως είναι η πτώση και ο αριθμός, τα οποία αναλύσαμε στο Κεφάλαιο 2. Σε αυτό το πλαίσιο, ο συσχετισμός ανάμεσα στο Α και την Κλίση σε ονοματικό και ρηματικό επίπεδο αντίστοιχα είναι αρκετά εμφανής.

Με βάση τα όσα έχουμε δει μέχρι στιγμής, η λεξική κατηγορία του ρήματος όπως και αυτή του ουσιαστικού σχετίζονται άμεσα με τις αντίστοιχες γραμματικές κατηγορίες. Σε πολλές αναλύσεις, η κεφαλή του Άρθρου αποκαλείται *Προσδιοριστής* και η αντίστοιχη φράση ΠροσδΦ, από το αγγλικό Determiner (DP). Ο όρος «προσδιοριστής» έχει χρησιμοποιηθεί για να καλύψει όχι μόνο το άρθρο (οριστικό, αόριστο) αλλά και τις αντωνυμίες, δεδομένου ότι σε μια γλώσσα όπως τα αγγλικά η παρουσία του άρθρου αποκλείει την παρουσία μιας δεικτικής αντωνυμίας και αντίστροφα:

26. The book / this book / *the this book / *this the book.

27. Το βιβλίο / αυτό βιβλίο / το αυτό βιβλίο / αυτό το βιβλίο.

Το βιβλίο / αυτό το βιβλίο.

Στα ελληνικά, όπως δείχνουν τα παραπάνω παραδείγματα, δεν υπάρχει αυτός ο περιορισμός ανάμεσα στη δεικτική/οριστική αντωνυμία και το οριστικό άρθρο. Θα συνεχίσουμε να χρησιμοποιούμε τον όρο ΑΦ, έχοντας υπόψη μας ότι πολλές φορές στη βιβλιογραφία ο όρος που χρησιμοποιείται είναι ο πιο γενικευτικός, αυτός του Προσδιοριστή.

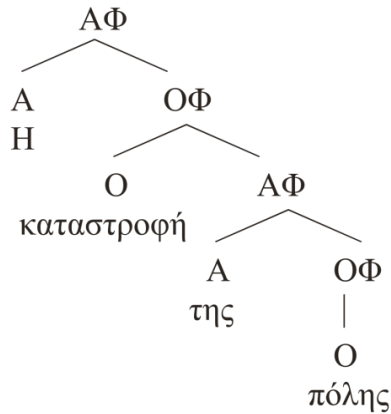
Ας δούμε στη συνέχεια πώς η αναθεωρημένη δομή για την ονοματική φράση ως ΑΦ μπορεί να καλύψει πιο σύνθετα εμπειρικά δεδομένα, όπως τα παρακάτω:

28. α. Η καταστροφή της πόλης.

β. Η καταστροφή της πόλης από τους εχθρούς.

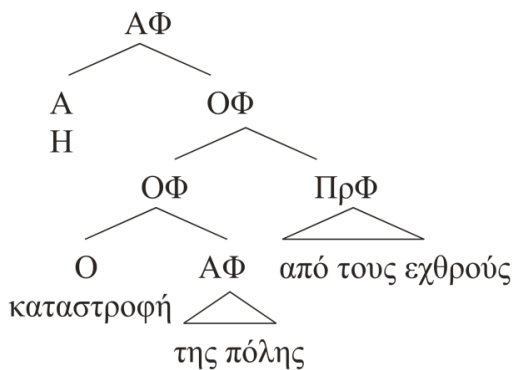
γ. Η πρόσφατη καταστροφή της πόλης.

Ξεκινώντας από το πρώτο παράδειγμα, παρατηρούμε ότι έχουμε μια ΑΦ που περιέχει μια άλλη ΑΦ, της *πόλης*, η οποία είναι σε γενική πτώση και εξαρτάται από το ουσιαστικό *καταστροφή*. Το ουσιαστικό αυτό είναι παράγωγο του ρήματος *καταστρέφω*. Αν μετατρέψουμε το ουσιαστικό στο αντίστοιχο ρήμα, θα έχουμε τη γενική να λειτουργεί ως αντικείμενο του ρήματος σε αιτιατική, δηλαδή *κατέστρεψαν την πόλη*. Επομένως, η γενική της *πόλης* λειτουργεί ως το αντίστοιχο του αντικειμένου του Ουσιαστικού (Ο) *καταστροφή*, αυτό που παραδοσιακά ονομάζουμε *γενική αντικειμενική*. Εφόσον λειτουργεί ως αντικείμενο, η δομική του θέση είναι αυτή του συμπληρώματος της κεφαλής *καταστροφή*, όπως παρακάτω:

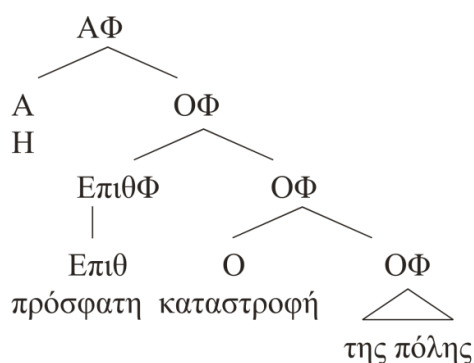
Εικόνα 3.18 Δενδρική αναπαράσταση ΑΦ 2.

Στο (28β) έχουμε μια προθετική φράση *από τους εχθρούς*. Η φράση αυτή δεν αναφέρεται μόνο στην καταστροφή αλλά σε όλο το συστατικό *καταστροφή της πόλης*, το οποίο και προσδιορίζει. Η ΠρΦ σε αυτή την περίπτωση αντιστοιχεί στο λεγόμενο ποιητικό αίτιο που θα είχαμε, αν, αντί για ουσιαστικό, είχαμε το αντίστοιχο ρήμα με τη μεσοπαθητική μορφολογία (παθητική φωνή), δηλαδή *η πόλη καταστράφηκε από τους εχθρούς*. Η ΠρΦ λειτουργεί ως προσάρτημα και, εφόσον προσδιορίζει ολόκληρη την ΟΦ, προσαρτάται σε αυτή, όπως παρακάτω (για λόγους οικονομίας δεν αναλύουμε περαιτέρω το εσωτερικό της ΑΦ της πόλης και της ΠρΦ από τους εχθρούς):

Εικόνα 3.19 Δενδρική αναπαράσταση ΑΦ 3: εμπρόθετος προσδιορισμός.

Στο (28γ), η *πρόσφατη καταστροφή της πόλης*, έχουμε ένα επίθετο το οποίο επίσης δεν προσδιορίζει μόνο το ουσιαστικό *καταστροφή*, αλλά ολόκληρη την ΟΦ *καταστροφή της πόλης*. Το επίθετο λειτουργεί ως προσδιορισμός και, σύμφωνα με όσα έχουμε πει μέχρι τώρα, η δομική του θέση είναι αυτή του προσαρτήματος. Σε αντίθεση με την ΠρΦ από τους εχθρούς στο παραπάνω σχήμα, η ΕπιθΦ προηγείται της ΟΦ και επομένως προσαρτάται στα αριστερά της ΟΦ. Η σχετική αναπαράσταση δίνεται παρακάτω:

Εικόνα 3.20 Δενδρική αναπαράσταση ΑΦ 4: επιθετικός προσδιορισμός.

Σε κάποιες περιπτώσεις, η γενική που εμφανίζεται μέσα στην ΟΦ μπορεί να ερμηνευθεί με διαφορετικούς τρόπους. Ας δούμε το παρακάτω παράδειγμα:

29. Η μετάφραση του Καζαντζάκη.
 α. Ο Καζαντζάκης έχει μεταφράσει κάτι (= γενική υποκειμενική).
 β. Κάποιος έχει μεταφράσει τον Καζαντζάκη (το έργο του) (= γενική αντικειμενική).

Σε αυτό το παράδειγμα η γενική είναι αμφίσημη, καθώς μπορεί να αντιστοιχεί είτε στο υποκείμενο είτε στο αντικείμενο στην προτασιακή εκδοχή της ΟΦ. Αν η γενική αντικειμενική μπαίνει σε θέση συμπληρώματος, όπως στο (28), το ερώτημα είναι σε ποια δομική θέση μπαίνει η γενική υποκειμενική. Αν την αναλύσουμε κατ' αναλογία με το ποιητικό αίτιο στο (28β), τότε σε αυτή την ερμηνεία η γενική προσαρτάται στην ΟΦ, όπως στην ακόλουθη δομή:

30. α. [_{AΦ} Η [_{ΟΦ} [_{ΟΦ} μετάφραση] [_{AΦ} του Καζαντζάκη]]] (υποκειμενική)
 β. [_{AΦ} Η [_{ΟΦ} μετάφραση [_{AΦ} του Καζαντζάκη]]] (αντικειμενική)

Με αυτό τον τρόπο, μπορούμε να διαφοροποιήσουμε τις λειτουργίες της γενικής (υποκειμενική, αντικειμενική) και δομικά.

Σε άλλες περιπτώσεις παρατηρούμε ότι το άρθρο απουσιάζει, όπως στο παρακάτω παράδειγμα. Η απλούστερη ανάλυση σε αυτή την περίπτωση θα ήταν να υποθέσουμε ότι έχουμε μόνο την ΟΦ:

31. α. Ο Κώστας τρώει μήλα.
 β. Ο Κώστας [_{ΡΦ} [_Ρ τρώει] [_{ΟΦ} [_Ο μήλα]]]

Η απάντηση μπορεί όμως να μην είναι και τόσο απλή, αν λάβουμε υπόψη μας ότι εδώ έχουμε το αντίστοιχο μιας αόριστης ονοματικής φράσης (κάποια μήλα) και ότι το αόριστο άρθρο (ένας, μια, ένα) δεν πραγματώνεται μορφολογικά στον πληθυντικό αριθμό. Μια άλλη προσέγγιση θα ήταν να θεωρήσουμε λοιπόν ότι υπάρχει η προβολή του άρθρου (ΑΦ), αλλά ότι η κεφαλή Α με τα χαρακτηριστικά [–οριστικό, –ενικός] πραγματώνεται με το κενό μόρφημα. Η επιλογή ανάμεσα σε αυτές τις δύο δομές απαιτεί μια πιο προσεκτική και λεπτομερή ανάλυση των ονοματικών φράσεων.

Μια ακόμη περίπτωση όπου απουσιάζει (υποχρεωτικά) το άρθρο δίνεται στο παρακάτω παράδειγμα:

32. α. Ο Κώστας είναι γιατρός.
 β. *Ο Κώστας είναι ο γιατρός.
 γ. Ο Κώστας είναι [_{ΟΦ} γιατρός].

Όπως βλέπουμε, η παρουσία του άρθρου οδηγεί σε αντιγραμματικότητα (εκτός και αν το ουσιαστικό προσδιορίζεται, για παράδειγμα *Ο Κώστας είναι ο γιατρός που εμπιστεύομαι* ή *Ο Κώστας είναι ο γιατρός μου*). Εδώ η απουσία του άρθρου δεν οδηγεί σε αόριστη ερμηνεία — δεν θα μπορούσε εξάλλου αφού η ΟΦ είναι σε ενικό αριθμό. Το βασικό χαρακτηριστικό είναι ότι η ΟΦ *γιατρός* λειτουργεί ως κατηγορούμενο (κατηγορήμα

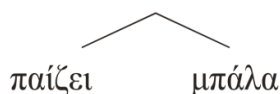
που δεν ανήκει στην κατηγορία του ρήματος) και επομένως αποδίδει μια ιδιότητα (αυτή του γιατρού) στον Κώστα (το υποκείμενο). Τα παραδείγματα αυτά μας δείχνουν ότι η παρουσία του άρθρου σχετίζεται με την απόδοση αναφοράς στο ουσιαστικό. Όταν το ουσιαστικό λειτουργεί ως κατηγορήμα (κατηγορούμενο), τότε το άρθρο απουσιάζει.

Σε γενικές γραμμές, σε αυτή την ενότητα είδαμε ότι η φραστική δομή προκύπτει από την εφαρμογή ενός πολύ βασικού κανόνα που ορίζει ότι κάθε κεφαλή δίνει την αντίστοιχη φράση. Η παρουσία της ενδιάμεσης προβολής προκύπτει στην περίπτωση που η κεφαλή συνδυάζεται με μία ακόμη φράση, πέρα από το συμπλήρωμα, δημιουργώντας έτσι τη δομική θέση του χαρακτηριστή. Στην επόμενη ενότητα, θα δούμε ότι αυτός ο βασικός κανόνας ανάγεται σε μια πιο πρωτογενή διαδικασία, αυτή της συγχώνευσης.

3.6. Φραστική δομή και συγχώνευση

Ο γενικευτικός κανόνας στο (18) εφαρμόζεται σε όλες τις συντακτικές κατηγορίες. Σε αυτό το πλαίσιο, αναλύσαμε την πρόταση ως μια φράση η οποία προκύπτει από την προβολή της Κλίσης, και στη διευρυμένη της μορφή από την προβολή του ΣΔ. Η Κλίση περιλαμβάνει τα χαρακτηριστικά του Χρόνου και της Συμφωνίας (φ-χαρακτηριστικά), ενώ ο ΣΔ περιλαμβάνει χαρακτηριστικά για το είδος της πρότασης, όπως [+/-ερώτηση]. Αναλύσαμε επίσης την ονοματική φράση ως προβολή του Άρθρου, το οποίο έχει τα χαρακτηριστικά [+/-οριστικό], ενώ εκφράζει και στοιχεία συμφωνίας με το ουσιαστικό το οποίο επιλέγει. Η Κλ, ο ΣΔ και το Α (ή οι προσδιοριστές γενικότερα) είναι γραμματικές κατηγορίες, οι οποίες σε επίπεδο φραστικής δομής υπόκεινται στο ίδιο σχήμα (κεφαλή – φράση) με τις λεξικές κατηγορίες.

Ας δούμε στη συνέχεια λίγο πιο προσεκτικά πώς προκύπτει το γενικευτικό σχήμα στο (18), το οποίο δίνει τη δυνατότητα σε μια κεφαλή να λειτουργήσει ως φράση από μόνη της, σε συνδυασμό με ένα συμπλήρωμα ή σε συνδυασμό με ένα συμπλήρωμα και έναν χαρακτηριστή. Μας ενδιαφέρουν κυρίως οι δύο κανόνες για το συμπλήρωμα και τον χαρακτηριστή, αφού ο τρίτος κανόνας μάς δίνει τη δυνατότητα προσαρτήματος χωρίς να αλλάζει το επίπεδο προβολής της κεφαλής (θεωρώντας ότι σε κάθε περίπτωση η προσάρτηση γίνεται στη ΧΦ, δηλαδή στη μέγιστη προβολή). Με αυτό το σκεπτικό, επανερχόμαστε στην πρόταση *ο Κώστας παίζει μπάλα*. Ξεκινώντας από τη ΡΦ *παίζει μπάλα*, παρατηρούμε ότι ΡΦ αυτή προκύπτει από τον συνδυασμό δύο λέξεων, το *παίζει* και το *μπάλα*. Με πιο τυπικούς όρους, η φράση αυτή προκύπτει από τη *συγχώνευση* (merge) δύο λεξικών στοιχείων, το πρώτο από τα οποία ανήκει στην κατηγορία Ρ και το δεύτερο στην κατηγορία Ο. Η συγχώνευση στην πιο απλή εφαρμογή της μας δίνει την παρακάτω δομή:

Εικόνα 3.21 Συγχώνευση 1.

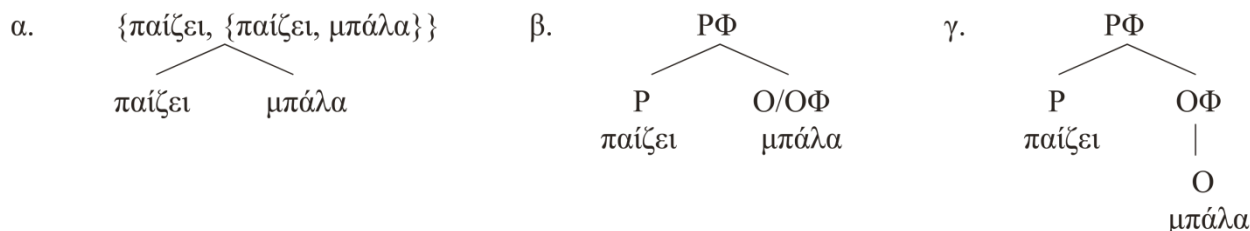
Η συγχώνευση των λεξικών στοιχείων τα οποία αποτελούν συντακτικά αντικείμενα μας δίνει ένα νέο συντακτικό αντικείμενο, το οποίο θα έχει την ονομασία ή του ενός ή του άλλου στοιχείου. Σε αυτή την περίπτωση αντιλαμβανόμαστε ότι το συντακτικό αυτό αντικείμενο συμπεριφέρεται περισσότερο ως ρήμα και, επομένως, αυτό που σχηματίζει είναι το αντίστοιχο της ΡΦ, δηλαδή το σύνολο:

33. α. Βήμα 1: Συγχώνευση {παίζει, μπάλα}
 β. Βήμα 2: Νέο συντακτικό αντικείμενο {παίζει, {παίζει, μπάλα}}

Το Βήμα 1 μας λέει ότι έχουμε ένα σύνολο που αποτελείται από δύο λεξικά στοιχεία (εφόσον πρόκειται για σύνολο, η μεταξύ τους σειρά δεν παίζει ρόλο). Το Βήμα 2 μας λέει ότι αυτό που έχει προκύψει είναι ένα νέο σύνολο, το οποίο αποτελείται από το *παίζει* και το αρχικό σύνολο {παίζει, μπάλα}.

Με πιο τυπικούς όρους, έχουμε τη συγχώνευση ενός ρήματος και ενός ουσιαστικού, η οποία μας δίνει μια ΡΦ, δηλαδή την προβολή του Ρ. Κατά συνέπεια, το ουσιαστικό είναι κεφαλή και φράση ταυτόχρονα ή

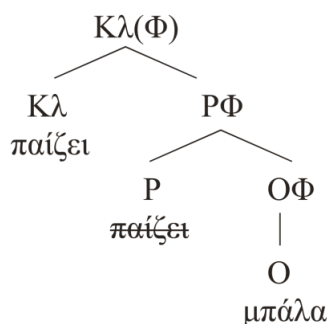
αλλιώς ελάχιστη και μέγιστη προβολή ταυτόχρονα. Αυτό ακριβώς αποτυπώνεται και στη συντακτική αναπαράσταση που έχουμε ακολουθήσει ως τώρα, την οποία θα εξακολουθήσουμε να χρησιμοποιούμε. Οι τρεις αναπαραστάσεις (α), (β) και (γ) που ακολουθούν μας λένε ακριβώς το ίδιο πράγμα. Για καθαρά περιγραφικούς και τεχνικούς λόγους θα χρησιμοποιούμε αναπαραστάσεις σύμφωνα με το (γ):

Εικόνα 3.22 Δενδρικές αναπαραστάσεις με συγχώνευση 2.

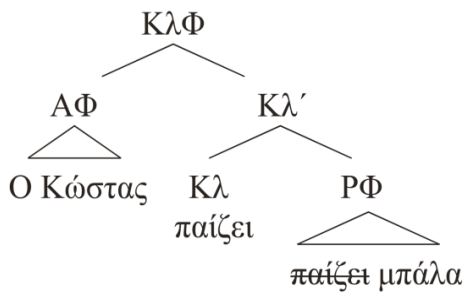
Η αναπαράσταση στο (γ) είναι περισσότερο αναλυτική από αυτή την άποψη. Σε κάθε περίπτωση θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι αυτό που αποκαλούμε φράση είναι ένα σύνολο λεξικών στοιχείων, το οποίο μπορεί να έχει ένα μόνο μέλος, όπως η ΟΦ στο παράδειγμά μας, ή περισσότερα, όπως η ΡΦ στο ίδιο παράδειγμα.

Το επόμενο στάδιο για την παραγωγή της πρότασης που εξετάζουμε περιλαμβάνει τη συγχώνευση της ΡΦ με την Κλ. Η Κλ σε συντακτικό επίπεδο περιλαμβάνει ένα σύνολο αφηρημένων χαρακτηριστικών για τον χρόνο και τη συμφωνία. Το λεξικό στοιχείο που πραγματώνει την Κλ είναι ένα μόρφημα και πιο συγκεκριμένα το κλιτικό επίθημα του ρήματος. Για λόγους μορφολογικούς, το ρήμα και το επίθημά του σχηματίζουν μία λέξη και αυτό σημαίνει ότι η λεξική πραγμάτωση της Κλ στη σύνταξη δίνεται μέσα από τον μορφολογικό τύπο του ρήματος, όπως έχουμε ήδη εξηγήσει. Αν θεωρούμε ότι η σύνταξη παίρνει «έτοιμο» τον τύπο του ρήματος από τη μορφολογία, τότε αντιγράφουμε τον τύπο που ήδη έχουμε στο Ρ και τον συγχωνεύουμε με τη ΡΦ:

Εικόνα 3.23 Συγχώνευση Κλ και ΡΦ 3.

Διαγράφουμε το αντίγραφο του ρήματος *παίζει* στην αρχική του θέση και προφέρουμε το αντίγραφο στην Κλίση (χωρίς διαγραφή η πρότασή μας θα ήταν *Ο Κώστας *παίζει παίζει* μπάλα). Αν η συντακτική παραγωγή της πρότασης σταματούσε σε αυτό το σημείο, τότε το τελικό συντακτικό αντικείμενο θα χαρακτηριζόταν ως ΚλΦ. Ωστόσο, δεδομένου ότι υπάρχει και το υποκείμενο *ο Κώστας*, το επόμενο βήμα της συγχώνευσης περιλαμβάνει την Κλ (η οποία περιλαμβάνει και τη ΡΦ) και την ΑΦ *ο Κώστας*:

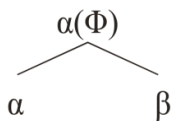

Εικόνα 3.24 Συγχώνευση Κλ και ΑΦ.

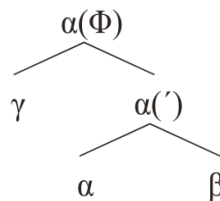
Η ενδιάμεση προβολή Κλ' προκύπτει ως αποτέλεσμα της δεύτερης συγχώνευσης της Κλ με την ΑΦ. Η πρώτη συγχώνευση είναι με τη ΡΦ. Η συγχώνευση είναι μια διαδικασία που επαναλαμβάνεται κάθε φορά που εισάγουμε νέα λεξικά στοιχεία στη συντακτική παραγωγή και από αυτή την άποψη έχει τα χαρακτηριστικά της επαναδρομής.

Με βάση τα παραπάνω, παρατηρούμε ότι οι κανόνες που δώσαμε στο (18) δεν δίνονται αξιωματικά, αλλά είναι αποτέλεσμα της πρωτογενούς διαδικασίας της συγχώνευσης. Ποια είναι τα βασικά χαρακτηριστικά της συγχώνευσης; Πρώτον, είναι μια *διμερής σχέση* (binary operation), χρειάζεται δηλαδή δύο στοιχεία. Δεύτερον, είναι μια συμμετρική σχέση, αφού μας δίνει ένα σύνολο, αλλά το αποτέλεσμα της είναι ασύμμετρο, αφού η ονομασία, η *ταμπέλα* (label) του *συντακτικού αντικειμένου* (ΣΑ) (syntactic object, SO) που προκύπτει βασίζεται στα χαρακτηριστικά της μίας κατηγορίας μόνο. Τρίτον, μας επιτρέπει να ορίσουμε τις δομικές θέσεις του συμπληρώματος, του χαρακτηριστή και της ενδιάμεσης προβολής ως εξής: το συμπλήρωμα β προκύπτει από την πρώτη συγχώνευση του α με το β , όπου το α ορίζει το νέο συντακτικό αντικείμενο, ο χαρακτηριστής γ προκύπτει από τη δεύτερη συγχώνευση του α με το γ , και η ενδιάμεση προβολή προκύπτει μόνο όταν υπάρχει δεύτερη συγχώνευση. Τις δομές αυτές μπορούμε να τις δείξουμε πιο παραστατικά όπως στην Εικόνα 3.25, όπου α , β και γ είναι μεταβλητές:

Πρώτη συγχώνευση α

Δεύτερη συγχώνευση α

Εικόνα 3.25 Συμπλήρωμα και χαρακτηριστής στο πλαίσιο της συγχώνευσης.

Η διαδικασία αυτή, όπως αποτυπώνεται στα παραπάνω σχήματα, μας λέει κάτι ακόμα, ότι ο χαρακτηριστής υπάρχει μόνο αν υπάρχει συμπλήρωμα. Αυτό γίνεται σαφές, εφόσον η θέση του χαρακτηριστή προκύπτει ως αποτέλεσμα της δεύτερης συγχώνευσης, άρα θα πρέπει να έχει υπάρξει και πρώτη συγχώνευση. Στα παραπάνω σχήματα έχουμε βάλει τα «Φ» και το «'», για να δείξουμε πώς ερμηνεύονται οι κόμβοι αυτοί στο τέλος της συγχώνευσης. Ένα άλλο βασικό σημείο είναι ότι, από τη στιγμή που η συγχώνευση είναι μια διμερής σχέση, οι μόνες δομές που μπορούν να προκύψουν είναι οι διφυείς, όπως στο παραπάνω σχήμα, αποκλείοντας έτσι τις τριφυείς δομές.

Η συγχώνευση παράγει δομές απευθείας από τα λεξικά στοιχεία. Είναι δηλαδή μια διαδικασία *λεξικής εισαγωγής* (lexical insertion) στη σύνταξη. Δεδομένου ότι μόνο λεξικά στοιχεία μπορούν να εισαχθούν, το

αποτέλεσμα της συγχώνευσης μπορεί να περιλαμβάνει μόνο αυτά και τίποτα άλλο. Αυτό περιγράφεται στη λεγόμενη *Συνθήκη Εγκλεισμού* (Inclusion Condition) (Chomsky 1995):

Η συντακτική δομή απαρτίζεται από χαρακτηριστικά που προέρχονται από τα λεξικά στοιχεία.

Γι' αυτό τον λόγο, η παρουσία του τόνου (') στη συντακτική δομή δεν μπορεί να έχει ουσιαστική υπόσταση. Είναι ένα διακριτικό σημάδι το οποίο χρησιμοποιείται για τεχνικούς σκοπούς, προκειμένου να δηλωθεί ότι η προβολή αυτή δεν είναι ούτε μέγιστη ούτε ελάχιστη, κάτι που η συντακτική διεργασία αναγνωρίζει απευθείας από τη στιγμή που υπάρχει και το βήμα της δεύτερης συγχώνευσης. Τέλος, η συγχώνευση είναι ο μηχανισμός που συνδέει τη σύνταξη με το λεξικό. Τα στοιχεία που βλέπει και επεξεργάζεται η σύνταξη εισέρχονται απευθείας από το λεξικό και είναι «γυμνά» από κατηγοριοποιήσεις, γι' αυτό αναφέρεται και ως *γυμνή φραστική δομή* (bare phrase structure). Όπως είπαμε και προηγουμένως, η δήλωση της συντακτικής κατηγορίας στη δένδρική αναπαράσταση είναι ένας τρόπος απόδοσης αυτού που επεξεργάζεται η σύνταξη και έχει έναν καθαρά τεχνικό ρόλο, αυτόν της κωδικοποίησης από την πλευρά του μελετητή γλωσσολόγου (και όχι του γλωσσικού συστήματος).

Η ανάλυση της φραστικής δομής μέσα από την απλή διαδικασία της συγχώνευσης μας βοηθάει να καταλάβουμε πώς λειτουργεί η σύνταξη στο βασικό της μέρος. Σύμφωνα με τον Chomsky (1995), η σύνταξη είναι ένα *υπολογιστικό σύστημα* (computational component) το οποίο συνδέει τον ήχο (π) (phonetic) και τη σημασία (λ) (logical, semantic) κατά τον βέλτιστο τρόπο (optimal). (Η συντομογραφία για το σύστημα αυτό είναι C_{HL} , δηλαδή Computation of Human Language). Επομένως, η σύνταξη συνδυάζει πληροφορίες που αφορούν τη *διεπαφή* (interface) με τη Φωνητική Μορφή (ΦΜ) και τη Λογική Μορφή (ΛΜ). Η ΦΜ συνδέεται με το *αρθρωτικό-αντιληπτικό* σύστημα (articulatory-perceptual), ενώ η ΛΜ με το *εννοιολογικό-προθετικό* (conceptual-intentional) και κατά συνέπεια το ζεύγος (π, λ) ερμηνεύεται από τα αντίστοιχα συστήματα. Στο επόμενο κεφάλαιο θα ασχοληθούμε με περισσότερη λεπτομέρεια με τη σχέση σύνταξης-λεξικού, τον ρόλο της συγχώνευσης και της προβολής των τυπικών συντακτικών χαρακτηριστικών που σχετίζονται με τα επίπεδα διεπαφής.

3.7. Ανακεφαλαίωση

Στο κεφάλαιο αυτό εξετάσαμε τη φραστική δομή ως αποτέλεσμα ενός γενικευτικού συστήματος, το οποίο εφαρμόζεται με τον ίδιο τρόπο σε όλα τα λεξικά στοιχεία. Πιο συγκεκριμένα κάθε X , όπου X μπορεί να είναι ρήμα, ουσιαστικό, επίθετο, πρόθεση, καθώς και οποιαδήποτε γραμματική κατηγορία όπως η Κλίση και ο ΣΔ, σχηματίζει συντακτικά την αντίστοιχη φράση. Το X μπορεί να σχετίζεται με μια φράση την οποία επιλέγει, δίνοντας έτσι τη βασική δομή *κεφαλής-συμπληρώματος*. Μπορεί επίσης να σχετίζεται στη συνέχεια και με μια δεύτερη φράση, την οποία δεν επιλέγει, αλλά με την οποία μοιράζεται κάποια χαρακτηριστικά, δίνοντας τη δομή *κεφαλής-χαρακτηριστή*. Στην πρώτη περίπτωση η κεφαλή σχηματίζει μια φράση μαζί με το συμπλήρωμά της, η οποία θα πάρει τα χαρακτηριστικά της κεφαλής. Στη δεύτερη περίπτωση, η κεφαλή μαζί με το υπάρχον συμπλήρωμα θα σχηματίζει φράση σε συνδυασμό με τον χαρακτηριστή. Αυτό δημιουργεί την λεγόμενη *ενδιάμεση προβολή* (X'), η οποία δεν είναι ούτε ελάχιστη (κεφαλή) αλλά ούτε και μέγιστη (φράση). Οι δομικές αυτές σχέσεις περιορίζουν τους πιθανούς κανόνες φραστικής δομής και οδηγούν σε ένα σχήμα αρκετά γενικευτικό και ταυτόχρονα αρκετά περιοριστικό. Στη συνέχεια, είδαμε ότι το σχήμα αυτό, που είναι γνωστό ως X' , προέρχεται από μια πιο βασική διεργασία, αυτή της συγχώνευσης. Η συγχώνευση είναι μια διμερής σχέση και ως τέτοια συνδυάζει δύο λεξικά στοιχεία σε κάθε βήμα εφαρμογής της. Το αποτέλεσμα της πρώτης συγχώνευσης του X με κάποιο λεξικό στοιχείο β , θα μας δώσει τη σχέση κεφαλής-συμπληρώματος, ενώ η ετικέτα του νέου συντακτικού αντικείμενου θα πάρει τα χαρακτηριστικά του X (αυτό που αναγνωρίζουμε ως $X\Phi$). Αυτόματα το συμπλήρωμα β είναι και κεφαλή και φράση (αν δεν έχει προηγουμένως συγχωνευθεί με κάποιο άλλο στοιχείο). Αν το X συγχωνευθεί για δεύτερη φορά με ένα συντακτικό αντικείμενο γ , θα μας δώσει τη σχέση κεφαλής-χαρακτηριστή. Το νέο συντακτικό αντικείμενο αντιστοιχεί σε αυτό που αναγνωρίζουμε ως $X\Phi$, ενώ η συγχώνευση του X με το β (συμπλήρωμα) ορίζεται τώρα ως *ενδιάμεση προβολή*. Η συγχώνευση μας δίνει τη γυμνή φραστική δομή, αφού η φραστική δομή προβάλλεται απευθείας από τα λεξικά στοιχεία, χωρίς τη διαμεσολάβηση των κατηγοριακών χαρακτηριστικών ως ξεχωριστών προβολών.

3.8. Οδηγός περαιτέρω μελέτης

Για μια εισαγωγή στη φραστική δομή, βλ. Adger (2003: Κεφάλαια 4, 5, 7), Freidin (2012: Κεφάλαιο 4), Carnie (2013: Κεφάλαια 6, 7), Radford (2004: Κεφάλαιο 3). Πιο συγκεκριμένα, η έννοια της ενδιάμεσης προβολής εισάγεται από τον Chomsky (1970) αναλύεται διεξοδικά από τον Jackendoff (1977). Η θεωρία της γυμνής φραστικής δομής του Chomsky (1995) εισάγεται εν μέρει και ως απάντηση στην αντισυμμετρική ανάλυση του Kayne (1994) η οποία εξηγεί τη θεωρία του Χ-τονούμενου με βάση ανεξάρτητες ιδιότητες (ασύμμετρη, ολική, μεταβατική και αντισυμμετρική), για να δείξει ότι η γραμμική σειρά των όρων αντιστοιχεί επακριβώς στην ιεραρχική τους διάταξη. Το ζήτημα του πώς δίνεται η ταμπέλα στο συντακτικό αντικείμενο που προκύπτει ως αποτέλεσμα της συγχώνευσης και ιδιαίτερα σε σχέση με τη θέση του χαρακτηριστή εξετάζεται από τον Chomsky (2013, 2015).

Για την ανάλυση της πρότασης ως ΚλΦ και ΣΔΦ, βλ. Chomsky (1986). Για την παράμετρο της μετακίνησης του ρήματος για τα αγγλικά βλ. Pollock (1989) και για τα ελληνικά Tsimpli (1990) και Philippaki-Warbuton (1998).

Για τη δομή της ΟΦ ως προβολής του άρθρου, η πρώτη προσέγγιση για τα ελληνικά είναι από τους Horrocks & Stavrou (1985, 1987). Για τα αγγλικά και γενικότερα βλ. Abney (1987), ενώ η Szabolsci (1987, 1994) υιοθετεί την ανάλυση της ΑΦ για τα ουγγρικά. Οι αναλύσεις των Horrocks & Stavrou και Szabolsci βασίζονται στον παραλληλισμό της κεφαλής του Α με την κεφαλή ΣΔ στην πρόταση. Για μια πρόσφατη και εμπειριστατωμένη παρουσίαση, βλ. Alexiadou, Haegeman & Stavrou (2008). Για μια συντακτική περιγραφή των προσδιορισμών του ονόματος στα νέα ελληνικά, βλ. Τσαμαδού-Jacobberger & Χειλά-Μαρκοπούλου (2006).

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Abney, S. 1987. *The English Noun Phrase in its Sentential Aspect*. Διδακτορική διατριβή, MIT.
- Adger, D. 2003. *Core Syntax. A Minimalist Approach*. Oxford: Oxford University Press.
- Alexiadou, A., L. Haegeman & M. Stavrou. 2008. *Noun Phrase in the Generative Perspective*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Carnie, A. 2013³. *Syntax. A Generative Introduction*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Chomsky, N. 1970. "Remarks on nominalization." Στο R. A. Jacobs, P. S. Rosenbaum (επιμ.) *Readings in English Transformational Grammar*, 184-221. Waltham, MA: Ginn.
- Chomsky, N. 1986. *Barriers*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Chomsky, N. 1995. "Bare phrase structure." Στο G. Webelhuth (επιμ.) *Government and Binding Theory and the Minimalist Program*, 385-439. Oxford: Blackwell.
- Chomsky, N. 2013. "Problems of projection." *Lingua* 130:33-49.
- Chomsky, N. 2015. "Problems of projection: Extensions." Στο E. di Domenico, C. Haimann & S. Matteini (επιμ.) *Structures, Strategies and Beyond: Studies in Honour of Adriana Belletti*, 1-16. Amsterdam: John Benjamins.
- Freidin, R. 2012. *Syntax. Basic Concepts and Applications*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Horrocks, G. & M. Σταύρου. 1985. «Η θεωρία των δεσμεύσεων και το ελληνικό συντακτικό: ενδείξεις για μετακίνηση ερωτηματικής (ή αναφορικής) λέξης μέσα στην ΟΦ». *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 6:199-220.
- Horrocks, G. & M. Stavrou. 1987. "Bounding theory and Greek syntax: evidence for wh-movement in NP." *Journal of Linguistics* 23:79-108.

- Jackendoff, R. 1977. *X-Syntax. A Study of Phrase Structure*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Κρύσταλ, Ντ. 2003. *Λεξικό γλωσσολογίας και φωνητικής*. (Μτφρ. Γ. Ι. Ξυδόπουλος). Αθήνα: Πατάκης.
- Kayne, R. 1994. *The Antisymmetry of Syntax*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Philippaki-Warbuton, I. 1998. "Functional categories and Modern Greek syntax." *The Linguistic Review* 15:159-186.
- Pollock, J.-Y. 1989. "Verb movement, UG, and the structure of IP." *Linguistic Inquiry* 20:365-424.
- Ράλλη, Α. 2005. *Μορφολογία*. Αθήνα: Πατάκης.
- Radford, A. 2004. *Minimalist Syntax. Exploring the Structure of English*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Szabolsci, A. 1987. "Functional categories in the noun phrase." Στο I. Kenesei (επιμ.) *Approaches to Hungarian* 2:167-190. Szeged: JATE.
- Szabolsci, A. 1994. "The noun phrase." Στο F. Kiefer & K. Kiss (επιμ.) *Syntax and Semantics 27: The Syntactic Structure of Hungarian*, 179-274. New York: Academic Press.
- Τσαμαδού-Jacobberger, E. & Δ. Χειλά-Μαρκοπούλου. 2006. «Τα προσδιοριστικά του ονόματος της νέας ελληνικής – περιγραφική-συγκριτική και διδακτική προσέγγιση». Στο Μ. Γεωργιαφέντης, Χ. Λασκαράτου, Β. Σπυρόπουλος, Ε. Τσαμαδού-Jacobberger, Ι.-Μ. Τσιμπλή, Ε. Φιλιππάκη-Warbuton & Δ. Χειλά-Μαρκοπούλου *Η σύνταξη στη μάθηση και στη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης γλώσσας*, 170-219. Αθήνα: Πατάκης.
- Tsimpli, I.-M. 1990. "The clause structure and word order in Modern Greek." *UCL Working Papers in Linguistics* 2:226-255.

Κριτήρια αξιολόγησης

Κριτήριο αξιολόγησης 1

Να δώσετε τη δομή των παρακάτω προτάσεων με τη μορφή δένδροδιαγραμμάτων:

1. Ένα αυτοκίνητο με αναμμένα φώτα προσπέρασε τους πεζούς.
2. Ένας έμπειρος πιλότος προσγείωσε επιτυχώς το αεροπλάνο.
3. Ο δημοσιογράφος κατάλαβε ότι ο υπουργός έλεγε ψέματα.
4. Η επιτροπή αναζήτησε λύσεις για την αντιμετώπιση του προβλήματος.
5. Η Μαρία έφυγε αφού τα παιδιά κοιμήθηκαν.

Οδηγίες για την απάντηση

Στα παραπάνω δένδροδιαγράμματα, θα πρέπει να αποδώσετε τη δομή της πρότασης με βάση την παρουσία της Κλίσης ή και του ΣΔ, όπου είναι σχετικό. Θα πρέπει επίσης να προσέξετε ποιες φράσεις είναι συμπληρώματα και ποιες προσαρτήματα. Το συμπλήρωμα είναι αδελφός κόμβος με την κεφαλή και στα ελληνικά τουλάχιστον μπαίνει στα δεξιά της κεφαλής, ενώ προσαρτήματα είναι ένας προσδιορισμός και σε αυτή την περίπτωση επαναγράφουμε τον κόμβο (φράση) που προσδιορίζει. Τα προσαρτήματα μπορούν να τοποθετούνται αριστερά ή δεξιά του κόμβου που προσδιορίζουν, ανάλογα με το αν προηγούνται ή έπονται.

Κριτήριο αξιολόγησης 2

Η παρακάτω πρόταση είναι αμφίσημη. Εφόσον η αμφισημία είναι δομική (συντακτική) και όχι λεξική, έχουμε δύο διαφορετικές συντακτικές δομές, ανάλογα με την ερμηνεία που προκύπτει:

1. Ο Κώστας συνάντησε έναν εισαγωγέα αυτοκινήτων από τη Γερμανία.

Να δώσετε τις κατάλληλες παραφράσεις για να δείξετε τις δύο διαφορετικές ερμηνείες και στη συνέχεια να δώσετε τα δύο διαφορετικά δένδροδιαγράμματα της πρότασης στο (1) που αντανakλούν τις ερμηνείες αυτές. Προσοχή: κάθε δένδροδιάγραμμα θα πρέπει να δοθεί με βάση την πρόταση (1).

Οδηγίες για την απάντηση

Για να βρούμε την αμφισημία θα πρέπει να εστιάσουμε στον εμπρόθετο προσδιορισμό από τη Γερμανία. Καθώς είναι προσδιορισμός, λειτουργεί ως προσάρτημα και, επομένως, οι δύο διαφορετικές σημασίες προκύπτουν με βάση τα δύο διαφορετικά συστατικά που μπορεί να προσδιορίζει. Με αυτό τον τρόπο, τα δύο δένδροδιαγράμματα διαφοροποιούνται μόνο ως προς τον κόμβο προσάρτησης του εμπρόθετου προσδιορισμού.

Κριτήριο αξιολόγησης 3

Στα ελληνικά, το άρθρο και η δεικτική αντωνυμία μπορούν να συνυπάρχουν, όπως στο (1), ενώ η συνύπαρξη αυτή αποκλείεται για τα αγγλικά, όπως δείχνει το (2):

1. α. Αυτός ο έξυπνος φοιτητής.
β. Ο έξυπνος αυτός φοιτητής.
γ. Ο έξυπνος φοιτητής.
δ. *Αυτός έξυπνος φοιτητής / *Έξυπνος αυτός φοιτητής.
2. α. *This the smart student.
β. *The smart this student.
γ. The smart student.
δ. This smart student.

Τουλάχιστον για τα αγγλικά έχει προταθεί ότι το άρθρο και η δεικτική αντωνυμία πραγματώνουν την ίδια συντακτική κατηγορία (Α ή Προσδιοριστής/Determiner), κάτι που εξηγεί τη συμπληρωματική κατανομή τους. Ωστόσο, αυτό δεν ισχύει για τα ελληνικά. Να περιγράψετε τα δεδομένα και να προτείνετε πιθανές συντακτικές δομές που μπορούν να αποδώσουν αυτή τη διαγλωσσική διαφορά, λαμβάνοντας υπόψη σας και την αντιγραμματικότητα στο (1δ).

Οδηγίες για την απάντηση

Αρχικά, θα πρέπει να περιγραφούν οι διαφορές που παρουσιάζει το άρθρο στα ελληνικά και τα αγγλικά, τόσο μορφολογικά όσο και συντακτικά. Πιο συγκεκριμένα, για να εξηγήσουμε την κατανομή στα ελληνικά παραδείγματα στο (1), θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι το άρθρο και η αντωνυμία αναγκαστικά συνυπάρχουν και να αξιοποιήσουμε τις δυνατότητες που μας προσφέρει η φραστική δομή για την παρουσία φράσεων (π.χ. ως προσαρτημάτων, συμπληρωμάτων, ή χαρακτηριστών).